

Radboud University

Tweede tussenevaluatie van de
resultaatindicator van prioriteit 2:
“Perceptie van de Duits-Nederlandse
grens als barrière”

Colofon

Opdrachttitel

Tweede tussenevaluatie van de resultaatindicator van de prioriteit 2: 'Perceptie van de Duits-Nederlandse grens als barrière'

Opdrachtgever

Gemeenschappelijk INTERREG-secretariaat Deutschland - Nederland

Projectteam

Lars Kleijne

Martin van der Velde, Radboud Universiteit Nijmegen

31-08-2021

Inhoudsopgave

1. INLEIDING.....	5
1.1 AANLEIDING EN VRAAGSTELLING.....	5
1.2 AANPAK.....	6
1.3 LEESWIJZER	6
2. METHODOLOGIE EN STEEKPROEF.....	8
3. BESCHRIJVENDE STATISTIEKEN.....	16
3.1 BURGERS.....	16
3.1.1 <i>Fysieke dimensie</i>	16
3.1.2 <i>Economische dimensie</i>	19
3.1.3 <i>Sociaal-culturele dimensie</i>	21
3.1.4 <i>Juridisch-administratieve dimensie</i>	23
3.1.5 <i>Covid-19 dimensie</i>	25
3.1.6 <i>Slotvragen</i>	28
3.2 ORGANISATIES.....	30
3.2.1 <i>Economische dimensie</i>	30
3.2.2 <i>Sociaal-culturele dimensie</i>	32
3.2.3 <i>Juridisch-administratieve dimensie</i>	34
3.2.4 <i>Covid-19 dimensie</i>	36
3.2.5 <i>Slotvragen</i>	37
4. TUSSENEVALUATIE PERCEPTIE BARRIÈREWERKING	39
4.1 BEREKENING TUSSENEVALUATIE/TUSSENWAARDE/INDICATOR.....	39
4.2 BURGERS.....	41
4.2.1 <i>Perceptie van de grens op deelaspecten en dimensies</i>	41
4.2.2 <i>Perceptie van de grens naar land</i>	42
4.2.3 <i>Perceptie van de grens naar opleidingsniveau</i>	43
4.2.4 <i>Perceptie van de grens en kennis van INTERREG</i>	44
4.2.5 <i>Perceptie van de grens en bezoekfrequentie</i>	45
4.2.6 <i>Perceptie van de grens en grensoverschrijdende ervaringen</i>	46
4.3 ORGANISATIES.....	47
4.3.1 <i>Perceptie van de grens op deelaspecten en dimensies</i>	47
4.3.2 <i>Perceptie van de grens naar land</i>	48
4.3.3 <i>Perceptie van de grens naar organisatietype</i>	49
4.3.4 <i>Perceptie van de grens en kennis van INTERREG</i>	49
4.3.5 <i>Perceptie van de grens en grensoverschrijdende ervaringen</i>	50
4.4 PERCEPTIE VAN DE GRENS OP HET DEELASPECT COVID-19.....	52
4.4.1 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: algemeen</i>	53
4.4.2 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect, naar land</i>	54
4.4.3 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect, naar opleidingsniveau</i>	54
4.4.4 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect en kennis van INTERREG</i>	55
4.4.5 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect en bezoekfrequentie</i>	55
4.4.6 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect, naar leeftijd en geslacht</i>	56
4.4.7 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: het belang van de grens</i>	57
4.4.8 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect, naar ervaring Covid-19 situatie</i>	58
4.4.9 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties</i>	59
4.4.10 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties naar land</i> ...	60
4.4.11 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties naar kennis INTERREG</i>	60
4.4.12 <i>Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: org. naar overschrijdende ervaringen</i>	61

5. VERGELIJKING TUSSENWAARDEN MET STREEFWAARDEN RESULTAATINDICATOREN	
'PERCEPTIE VAN DE GRENS ALS BARRIÈRE'	63
5.1 KORTE VERGELIJKING BURGERS.....	64
5.2 KORTE VERGELIJKING ORGANISATIES	64
5.3 ONZEKERHEDEN BEHALEN STREEFWAARDE.....	66
BIJLAGEN	68
BIJLAGE 1: VRAGENLIJST BURGERS.....	69
BIJLAGE 2: VRAGENLIJST ORGANISATIES	77
BIJLAGE 3: HERKOMST NAAR NUTS3-REGIO'S	83

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en vraagstelling

Het INTERREG VA-programma Deutschland – Nederland is een ambitieus programma dat sterker zal worden afgerekend op concrete doelstellingen en resultaten. Dat biedt kansen voor het programma om haar resultaten te kunnen tonen, maar het Comité van Toezicht van het programma staat ook voor de uitdaging om de resultaten op een methodologisch verantwoorde manier inzichtelijk te maken.

De Europese Commissie heeft voor de periode 2014-2020 meer nadruk gelegd op een resultaatgedreven beleid. Dat heeft zich vertaald in de filosofie en inrichting van de programma's binnen de Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESI-fondsen) op basis van de zogenaamde interventielogica. Dat start bij het formuleren van een probleem. Op basis van dit probleem wordt gezocht naar de beste oplossing, de interventie. Hiervoor wordt vervolgens een doelstelling geformuleerd. Om te beoordelen of deze doelstelling wordt gehaald, worden resultaatindicatoren en outputindicatoren geformuleerd. De resultaatindicator dient zeer specifiek te meten wat het resultaat is van de interventie en daarmee een antwoord te geven op de vraag of de doelstelling is behaald. Het is daarvoor van belang dat de resultaatindicator daadwerkelijk meet wat met de interventie wordt beoogd, in andere woorden dat deze voldoende responsief is.

Eén van de doelstellingen van het INTERREG VA-programma Deutschland – Nederland is het verminderen van de barrièrewerking van de grens voor burgers en instituties, zodat interacties tussen burgers en instituties worden geïntensiveerd. Om te kunnen meten of deze doelstelling ook daadwerkelijk wordt gehaald is in 2015 een resultaatindicator geformuleerd. Om deze indicator te meten, is toentertijd ook een methodologie ontwikkeld en een nulmeting uitgevoerd. Deze nulmeting resulteerde in een waarde voor dat moment voor de barrièrewerking van de grens, en leidde tot het opstellen van een streefwaarde voor de resultaatmeting.

Drie jaar later, is de meting opnieuw uitgevoerd om te evalueren in hoeverre deze doelstelling behaald wordt en of de barrièrewerking van de grens voor burgers en instituties wellicht veranderd is. Deze tweede meting (de eerste tussenmeting) heeft in 2018 plaatsgevonden en hier kwam een bepaalde tussenwaarde voor de barrièrewerking van de grens uit naar voren.

Nu, wederom drie jaar later, is de tweede tussenmeting uitgevoerd om te evalueren in hoeverre de barrièrewerking van de grens voor burgers en instituties is veranderd. Hier komt een tweede tussenwaarde uit. Dit rapport is de weerslag van het proces.

1.2 Aanpak

De aanpak van dit onderzoek is opgedeeld in vier onderdelen. Ten eerste is, op basis van ontwikkelingen in de periode tussen de eerste en de tweede tussenmeting, besloten een extra deelaspect op te nemen betreffende de situatie rondom Covid-19. De aanleiding en vormgeving hiervan wordt op een later moment in dit document toegelicht.

Het tweede onderdeel betreft de uitvoering van de meting. De data van de deze meting is bij de burgerrespondenten afkomstig uit een dataset van een groep respondenten die benaderd is door een extern ingeschakeld bedrijf.

Vervolgens zijn de resultaten geanalyseerd en vergeleken met de resultaten van 2015 en 2018, waarna conclusies worden getrokken op basis van een vergelijking van tussenwaarden en de in 2015 gestelde streefwaarden.

De tussenmeting is uitgevoerd in de maanden april tot en met juni 2021, door middel van het verspreiden van een internetenquête. Er is een extern bedrijf ingeschakeld dat gespecialiseerd is in het verzamelen van data om een minimum aantal van 1000 burgerrespondenten te verzekeren. Daarnaast zijn zo veel mogelijk programmapartners en projectpartners van INTERREG Deutschland-Nederland benaderd voor de enquête voor organisaties.

De uitkomsten die via beide methodes vergaard werden, zijn samengevoegd en worden in hoofdstuk drie beschreven. Hoofdstuk vier weergeeft vervolgens een analyse van deze uitkomsten, waaruit de tussenwaarden gedestilleerd worden om deze vervolgens in hoofdstuk vijf te vergelijken met de streefwaarden voor en tussenwaarden van de indicator.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk twee gaat in op de methodologie en de steekproef. Hierin worden de validiteit en de doelgroepen beschreven. Ook wordt ingegaan op de beschrijving van de steekproef; zowel de herkomst, de leeftijd, de opleiding en het geslacht van de burgerrespondenten, als ook het organisatietype, de sector en de omvang van de respondenten voor organisaties.

Hoofdstuk drie behandelt de beschrijvende statistiek. Voor zowel de burgerenquête als de enquête voor organisaties worden de resultaten per enquêteonderdeel in tabelvorm gepresenteerd.

De tussenwaarden en de vergelijking met de nulwaarden van de perceptie van de barrièrewerking van de grens staan centraal in het vierde hoofdstuk. In de eerste plaats wordt ingegaan op de berekeningsmethodiek van de tussenwaarden. Op de tweede plaats wordt ingegaan op de enquêteresultaten per dimensie voor burgers en ten derde op de resultaten per dimensie voor organisaties. Vervolgens wordt de perceptie van de barrièrewerking van de grens in het licht van de situatie rondom Covid-19 gepresenteerd.

In het vijfde en laatste hoofdstuk wordt het rapport afgesloten met het vergelijken van de huidige tussenwaarden met de in 2015 gestelde streefwaarden en de in 2018 vastgestelde tussenwaarden.

De vragenlijsten voor de burgers en de organisaties zijn opgenomen als respectievelijk bijlage 1 en bijlage 2. Het overzicht van de herkomst van respondenten naar NUTS 3-regio's is opgenomen als bijlage 3.

2. Methodologie en steekproef

Voor de methodiek is gebruik gemaakt van dezelfde zogenaamde factoranalyse en structuurvergelijkingsmodellen (structural equation modelling of SEM) (Erac & Radboud Universiteit, 2015) als in 2015 en 2018. Een belangrijk kenmerk van deze technieken is dat een variabele die je niet direct kunt meten, zoals 'perceptie', inzichtelijk gemaakt kan worden. De zogenaamde latente variabele perceptie wordt gemeten aan de hand van een aantal te observeren variabelen of indicatoren. Het geeft daarmee een kader om het begrip 'perceptie' te operationaliseren én te analyseren nadat de meting heeft plaatsgevonden. Structuurvergelijkingsmodellen zijn ook bij uitstek geschikt om resultaten uit enquêtes te valideren. SEM wordt dan ook vaak toegepast in de gedragswetenschappen en psychologie, waarbij men op basis van zelfrapportage door personen kan komen tot een meting van begrippen als intelligentie en motivatie.

We hebben het begrip perceptie geoperationaliseerd in een aantal latente variabelen. Voor de burgers onderscheiden we vier soorten barrières: algemeen/fysiek, economisch, sociaal-cultureel en juridisch/administratief. Voor de organisaties zijn drie soorten onderscheiden: economisch, sociaal-cultureel en juridisch-administratief.

Voor elk soort barrière, vanaf hier ook deelaspecten genoemd, zijn indicatoren ontwikkeld en omgezet in vragen aan respondenten. Het betreft hier zogenaamde semantische differentiaten die elk een deel van de perceptie van de grens zouden moeten uitdrukken. Het gaat om de volgende begrippenparen:

- merkbaar – niet merkbaar;
- normaal – niet normaal;
- belemmerend – niet belemmerend;
- verdelend – niet verdelend;
- belangrijk – onbelangrijk;
- nuttig – nutteloos;
- natuurlijk - onnatuurlijk.

De afgelopen jaren hebben (niet voorziene) omstandigheden plaatsgevonden die de resultaatindicator mogelijk beïnvloed hebben. Met name de situatie rondom Covid-19, die in Nederland en Duitsland begon in het voorjaar van 2020 en tot op heden van grote invloed is op het leven van de inwoners, heeft in de jaren tussen de eerste en de tweede tussenmeting tot de nodige maatschappelijke en politieke onrust geleid in zowel Nederland als Duitsland. Daarom is er een deelaspect toegevoegd. Het gaat hierbij om de perceptie ten aanzien van de situatie rondom Covid-19: hoe deze situatie wordt ervaren, in hoeverre de situatie van invloed is geweest op het leven en de grensovergang en het eventuele verband met de perceptie van

de grens. Voor het deelaspect 'situatie rondom Covid-19' zijn zodoende ook vijf vragen aan de enquête voor burgerrespondenten toegevoegd.

Het betreft hier een vraag over de ervaring van de Covid-19 situatie, een vraag over in hoeverre men in contact is geweest met Covid-19, een vraag over in hoeverre het leven van mensen is beïnvloed door maatregelen rondom Covid-19, een vraag over de mogelijk veranderde frequentie van bezoek aan de grensregio in het buurland, en een vraag over de mogelijk veranderde grensperceptie naar aanleiding van de situatie rondom Covid-19. Voor de organisaties is de vraag over in hoeverre de grensperceptie is veranderd naar aanleiding van de situatie rondom Covid-19 toegevoegd.

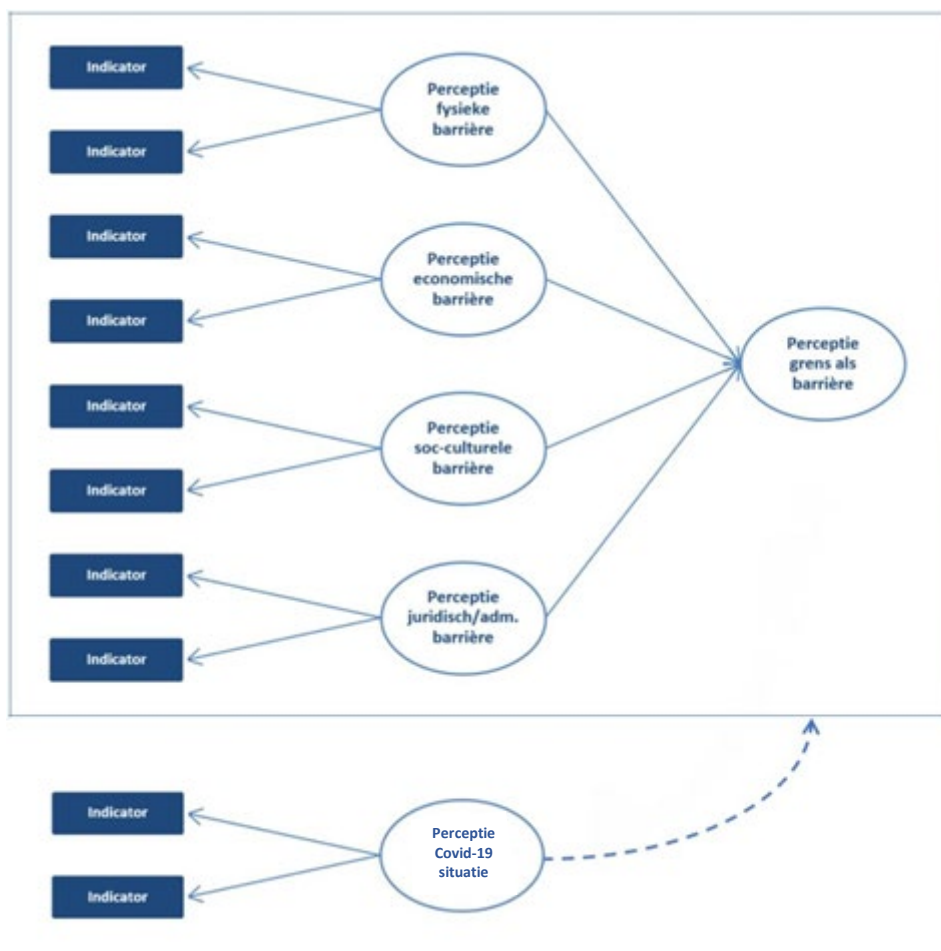
In de eerste vraag wordt gewerkt met een kleinere set differentialen, waar ook eenzelfde differentiaal aan toegevoegd is als bij de eerste tussenmeting en ook een nieuwe differentiaal aan toegevoegd is:

- Ik vind het niet merkbaar – Ik vind het merkbaar
- Ik vind het niet normaal – Ik vind het normaal
- Ik vind het niet zorgelijk – Ik vind het zorgelijk
- Ik ben het gewend – ik ben het niet gewend.

In de vraag omtrent de eventuele verandering van de grensperceptie in de context van de Covid-19 situatie worden, met het oog op het maken van een goede vergelijking met de andere deelaspecten, dezelfde zeven semantische differentialen als eerder omschreven verwerkt.

Omdat de omstandigheden omtrent Covid-19 zich met name gemanifesteerd hebben voor en tijdens de meting van 2021 en zodoende voorheen dus niet zijn meegenomen, is in deze meting gevraagd naar hoe men momenteel in het licht van de Covid-19 situatie kijkt naar de grens. Ook is gevraagd naar hoe de grensperceptie binnen dit deelaspect veranderd is in vergelijking met 2018. Het deelaspect 'Covid-19' omschrijft dus een proces van (eventuele) verandering. Omdat niet een precieze vergelijking met 2018 of 2015 gemaakt kan worden (dit deelaspect is immers destijds niet gemeten) wordt het Covid-19 aspect niet met de andere vier deelaspecten (de vier soorten barrières) meegenomen bij het bepalen van een gezamenlijke tussenwaarde. In plaats daarvan wordt de mogelijke invloed van de situatie rondom Covid-19 op de grensperceptie separaat besproken, maar wel gerelateerd aan eerder gevonden waarden en diverse achtergrondkenmerken. Wat wel mogelijk is, is het deelaspect Covid-19 vergelijken met de tussenmeting van 2018 en het toenmalige deelaspect 'de komst van aanwezigheid van vluchtelingen'. Deze aspecten maken gebruik van dezelfde berekening. Ze zijn echter niet een-op-een vergelijkbaar omdat het een geheel andere situatie en bovendien tijdsperiode betreft. Wel kunnen deze aspecten worden vergeleken om te duiden in hoeverre externe factoren van invloed zijn op de grensperceptie. Derhalve zal er in hoofdstuk 4 een korte vergelijking worden gepresenteerd omtrent deze twee deelaspecten.

De hierboven beschreven aanpak ziet er visueel als volgt uit:

Toelichting bij bovenstaande figuur: zoals gesteld wordt het begrip grensperceptie geoperationaliseerd in de deelaspecten algemeen/fysiek, economisch, sociaal-cultureel en juridisch-administratief (in het vierkant). Ieder van deze typen barrières wordt gemeten aan de hand van een zevental indicatoren. Van een nieuw geformuleerde latente variabele, de perceptie en ervaring van Covid-19, wordt separaat bestudeerd of deze verband houdt op de vier andere deelaspecten en op de grensperceptie (buiten het vierkant). In de bijlage zijn de vragenlijsten voor burgers en voor organisaties opgenomen.

Validiteit

Een combinatie van (exploratieve) factoranalyse en het gebruik van SEM als een bevestigende techniek maakt het mogelijk de validiteit van het meetinstrument voor de perceptie vast te stellen en zo nodig aanpassingen te doen om de validiteit van het instrument te verhogen. Op basis van het initiële conceptuele model rond de latente concepten zijn de concrete, aan de respondenten voorgelegde, indicatoren vastgesteld. Op basis van de resultaten van de enquêtes is voor deze indicatoren vervolgens middels een factoranalyse vastgesteld of zij de

onderscheiden concepten inderdaad goed afdekken. Nadat op deze manier valide meetinstrumenten voor de deelconcepten zijn opgesteld, is middels SEM het totale instrument verfijnd, zodat uiteindelijk een goede indicator voor de perceptie van de barrièrewerking van de grens is opgesteld. Om een correcte vergelijking te waarborgen is in de tussentijdse evaluatie een nieuwe factoranalyse niet nodig, maar moet juist gebruikt gemaakt worden van deze zelfde indicator. Om meer zekerheid in te bouwen is factoranalyse nogmaals uitgevoerd over de dataset van de tussenevaluatie, zodat eventuele significante veranderingen opgemerkt konden worden. Uit deze analyse blijken geen significante veranderingen, waardoor de vastgestelde indicatoren uit 2015 met zekerheid als betrouwbaar kunnen worden gehandhaafd.

Op deze wijze is opnieuw een waarde berekend voor de perceptie van de barrièrewerking van de grens. De absolute waarde van deze index krijgt met name zeggingskracht in comparatieve zin. De index heeft vooral zeggingskracht wanneer gekeken wordt naar verschillen tussen verschillende groepen en dimensies (in de huidige meting). Daarnaast maakt deze index het mogelijk om ook een goed beeld te krijgen van de verandering van de perceptie, dus in vergelijking met de vastgestelde nulwaarden in 2015 en de tussenwaarden uit de eerste tussenmeting uit 2018 en op een later moment met een resultaatmeting. Met andere woorden: de waarde van de index is te vinden in cross-sectionele verschillen en cross-temporele veranderingen.

Doelgroepen

In de meting komen verschillende doelgroepen aan bod. Er is onderscheid gemaakt tussen een vragenlijst voor burgers en een vragenlijst voor organisaties. Vervolgens hebben zowel de burgers als de organisaties een aantal algemene vragen voorgelegd gekregen om verder onderscheid naar deelgroepen mogelijk te maken. Daarbij kan voor organisaties het onderscheid worden gemaakt tussen overheden, bedrijven, kennis- en onderwijsinstellingen en andere organisaties.

Beschrijving steekproef

De steekproef maakt het goed mogelijk om cross-sectionele vergelijkingen te maken en cross-temporele analyses uit te voeren. Het comparatieve karakter van de rapportage maakt verder dat de absolute omvang van de perceptiewaarden niet zozeer van belang zijn; dergelijke waarden krijgen nadrukkelijk perspectief wanneer zij tussen deelpopulaties worden vergeleken en met name wanneer metingen van verschillende momenten met elkaar worden vergeleken.

De beschrijving en de analyse van de resultaten van de burgers is gebaseerd op 1162 bruikbare enquêtes. De resultaten voor de organisaties zijn gebaseerd op 306 bruikbare enquêtes. De

enquêtes van de burgers zijn ontvangen in de periode 12 april 2021 tot en met 30 april 2021. De enquêtes voor de organisaties zijn ontvangen van 15 april 2021 tot en met 12 juni 2021.

De steekproef heeft een iets andere aard dan voorheen. Nu is de steekproef beter verdeeld qua geslacht en opleidingsniveau. De huidige verdeling komt beter overeen met de daadwerkelijke populatie en derhalve is een weging niet toegepast.

Herkomst

Wat betreft de herkomst van de respondenten (zie tabellen op de volgende pagina) is er een lichte oververtegenwoordiging van Duitsers bij de organisaties. Bij de burgers is de verdeling Nederland-Duitsland precies in evenwicht. Het aantal burgerrespondenten ligt in deze tussenmeting onder dat van de nulmeting en van de eerste tussenmeting en bij de organisaties is dat ook het geval.

Herkomst burgers

NUTSO	NUTS1	NUTS2	N	Perc.
		Groningen	39	3,4%
		Friesland	56	4,8%
		Drenthe	36	3,1%
	<i>Noord</i>		131	11,3%
		Overijssel	71	6,1%
		Gelderland	162	13,9%
	<i>Oost</i>		276	23,8%
		Flevoland	43	3,7%
		Noord-Brabant	39	3,4%
		Limburg	51	4,4%
	<i>Zuid</i>		90	7,7%
Nederland			497	42,7%
		Weser-Ems	51	4,4%
	<i>Niedersachen</i>		51	4,4%
		Düsseldorf	294	25,3%
		Münster	52	4,5%
	<i>Nordrhein-Westfalen</i>		346	29,8%
Duitsland			397	34,2%
		<i>Onbekend</i>	268	23,1%
		<i>Totaal</i>	1162	100%

Herkomst organisaties

NUTSO	NUTS1	NUTS2	N	Perc.
		Groningen	15	5,6%
		Friesland	2	0,8%
		Drenthe	2	0,8%
	Noord		19	7,1%
		Overijssel	19	7,1%
		Gelderland	29	10,9%
		Flevoland	2	0,8%
	Oost		50	18,8%
		Noord-Brabant	11	4,1%
		Limburg	14	5,3%
	Zuid		25	9,4%
Nederland			94	35,3%
		Weser-Ems	37	13,9%
	Niedersachen		37	13,9%
		Düsseldorf	62	23,3%
		Münster	29	10,9%
	Nordrhein-Westfalen		91	34,2%
Duitsland			128	48,1%
	Onbekend		44	16,5%
	Totaal		306	100%

Leeftijd, opleiding en geslacht van de burger-respondenten

Zie de volgende tabel. Het valt op dat in beide landen, en met name in Nederland, relatief meer mannen dan vrouwen hebben deelgenomen aan het onderzoek. Bij opleidingsniveau valt op dat lager en hoger een wat kleinere vertegenwoordiging kennen dan middel opgeleiden. Dit komt deels overeen met de nulmeting, waar wel een oververtegenwoordiging van mannelijke respondenten te zien was, maar niet een oververtegenwoordiging van middelbaar opgeleiden. De verdeling naar leeftijd laat een ondervertegenwoordiging van de jongste leeftijdsgroep zien.

	Nederland		Duitsland		Totaal	
<i>Geslacht</i>						
Man	321	55,2%	324	55,8%	645	55,5%
Vrouw	260	44,8%	256	44,1%	516	44,4%
Anders			1	0,02%	1	0,1%
	581		581		1162	
<i>Leeftijd</i>						
18-30	92	15,8%	55	9,5%	147	12,7%
30-50	149	25,6%	211	36,3%	360	30,9%
50-65	192	33,0%	212	36,5%	404	34,8%
Ouder dan 65	148	25,5%	103	17,7%	251	21,6%
	581		581		1162	
<i>Opleiding</i>						
Lager	71	12,2%	130	22,4%	201	17,3%
Middel	308	53,0%	267	46,0%	575	49,5%
Hoger	200	34,4%	173	29,8%	373	32,1%
Anders	2	0,3%	11	1,9%	13	1,1%
	581		581		1162	

Organisatietype, sector en omvang

De belangrijkste constatering is dat de onderscheiden groepen allemaal redelijk vertegenwoordigd zijn, zodat desgewenst vergelijkingen tussen groepen mogelijk zijn. Tijdens de nulmeting is reeds vastgesteld dat het belangrijk is om bij de effectmeting rekening te houden met de verdeling zoals die in de steekproef voor de nulmeting is aangetroffen indien er belangrijke verschillen tussen de groepen worden geconstateerd. De nulmeting en de vorige tussenmeting lieten een oververtegenwoordiging zien van gemeentelijke organisaties. Ook hier zijn gemeenten, Kreis en Stadt ruim vertegenwoordigd, maar is er vooral een goede verdeling te zien van de diverse organisatietype. De omvang van organisaties is ook goed verdeeld, met een lichte oververtegenwoordiging van organisaties met meer dan 250 personen. Er zijn ook diverse sectoren vertegenwoordigd in deze steekproef. De sectoren industrie en advies en onderzoek zijn respectievelijk het sterkst vertegenwoordigd. Een groot deel van de meegenomen respondenten heeft echter niet gereageerd op deze vraag.

Zoals te lezen in hoofdstuk 3.2 Organisaties, zijn er geen belangrijke verschillen waarneembaar tussen de resultaten van de tussenmeting en de nulmeting. Er is daarom geen aanleiding om op basis van bovengenoemd verschil in beide steekproeven tussen groepen diepere analyses uit te voeren.

Organisatietype

	Nederland					Duitsland					Onbekend				Totaal	
Organisatietype																
Overheid	2 3		24,5 %			52		39,4 %		1 3		29,5 %			88	32,6 %
Provincie		5		21,7 %	Bundesland		2		3,8 %		5		38,4 %			
Gemeente		8		34,8 %	Regierungsbe- z.		4		7,7 %		0		0,0 %			
Waterschap		1		4,3 %	Kreis		8		15,4 %		1		7,7 %			
Samenwerk. verb.		2		8,7 %	Stadt/Gem.		2 5		48,1 %		5		38,4 %			
Overig		7		30,4 %	Sonstige		1 3		25 %		2		15,4 %			
(Semi) private ondern.	3 9		41,5 %			29		22,0 %		1 2		27,2 %			80	29,6 %
Kennis/Onderwijsi nst.	1 3		13,8 %			30		22,7 %		1 5		34,1 %			58	21,4 %
Overig	1 9		20,2 %			21		15,9 %		4		9,1 %			44	16,3 %
Totaal	9 4					13 2				4 4					27 0	

Omvang organisatie

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
Minder dan 10 personen	22	31,0%	15	19,7%	14	45,2%	51	28,7%
10 - 50 personen	24	33,8%	19	25,0%	2	6,5%	45	25,3%
50 - 250 personen	8	11,3%	12	15,8%	2	6,5%	22	12,4%
Meer dan 250 personen	17	23,9%	30	39,5%	13	41,9%	60	33,7%
	71		76		31		178	

Ondernemingen naar sector

	Nederland		Duitsland		Totaal	
Landbouw/bosbouw/visserij	1	2,7%	3	10,3%	4	5,9%
Industrie (incl. delfstoffen)	9	23,1%	7	24,1%	16	23,5%
Nutsbedrijven	0	0,0%	1	3,4%	1	1,5%
Bouw	1	2,7%	0	0,0%	1	1,5%
Groot- en detailhandel	0	0,0%	1	3,4%	1	1,5%
Transport en opslag	0	0,0%	1	3,4%	1	1,5%
Horeca, toerisme en recreatie	1	2,7%	1	3,4%	2	2,9%
ICT	3	7,7%	4	13,8%	7	10,3%
Zorg en welzijn	0	0,0%	4	13,8%	4	5,9%
Advies en onderzoek	10	25,6%	4	13,8%	14	20,6%
Overige (zakelijke) dienstverlening	7	17,9%	3	10,3%	10	14,7%
Anders	7	17,9%	0	0,0%	7	10,3%
	39		29		68	

Hoofd- of nevenvestiging

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
Hoofd/nevenvestiging								
Hoofdvest.	35	89,7%	28	96,6%	9	75,0%	72	90,0%
Nevenvest.	4	10,3%	1	3,4%	3	25,0%	8	10,0%
	39		29		12		80	

3. Beschrijvende statistieken

Dit hoofdstuk weergeeft de beschrijvende statistieken. Onderdeel 3.1 geeft de resultaten weer per enquêteonderdeel en -vraag voor burgers, waar onderdeel 3.2 de resultaten per enquêteonderdeel en -vraag voor organisaties weergeeft. Onderdeel 3.1 en 3.2 omvatten hier, als aanvulling op de nulmeting, ook de resultaten voor de vragen behorend bij het eerder beschreven deelaspect Covid-19

Bij een aantal tabellen zijn korte toelichtingen geschreven. Deze kunnen informatie bevatten over opvallende verschillen met de vergelijkbare data uit 2015 en 2018. Verder zullen deze toelichtingen in het oog springende cijfers benoemen. De tabellen en toelichtingen in dit hoofdstuk zijn puur ter beschrijving toegevoegd. Ze zijn niet bedoeld om interactie te meten, hooguit om eventueel groepen te kunnen vergelijken. Mocht blijken dat bepaalde groepen hier erg van elkaar verschillen, dan is het interessant om te controleren of de variabele waaruit deze groepen voortkomen wellicht van invloed is op de perceptie van de grens. Als dit vervolgens inderdaad het geval bleek te zijn, dan is hierover in H4 (waarin de scores van de perceptie van de barrièrewerking zijn opgenomen) extra aandacht besteed aan het onderscheid tussen bepaalde groepen.

3.1 Burgers

3.1.1 Fysieke dimensie

Hoe vaak bent u gemiddeld in de afgelopen 3 jaar de Nederlands-Duitse grens over gegaan?

	Nederland		Duitsland		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
<i>Eens per week</i>	48	8,3%	32	5,5%	80	6,8%
<i>Eens per maand</i>	99	17,0%	74	12,7%	173	14,9%
<i>Eens per kwartaal</i>	115	19,8%	85	14,6%	200	17,2%
<i>Twee keer per jaar</i>	108	18,6%	139	23,9%	247	21,3%
<i>Minder dan twee keer per jaar</i>	103	17,7%	111	19,1%	214	18,4%
<i>Nooit</i>	108	18,6%	140	24,1%	248	21,3%
	581		581		1162	

Vergeleken met de nulmeting van 2015 valt op dat respondenten relatief minder vaak de grens over gegaan zijn. Zo is bijvoorbeeld het percentage wekelijkse grensovergangen bijna 18% gedaald, terwijl het percentage respondenten dat nooit de grens oversteekt zeven keer zo groot is. Tussen respondenten uit Nederland en Duitsland komt naar voren dat de groep Nederlandse respondenten vaker de grens oversteekt dan de groep Duitse respondenten. Deze ontwikkeling borduurt voort op wat er in de tussenmeting van 2018 is gevonden. Daar staken ook al minder mensen de grens over en die trend is in 2021 voortgezet.

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is:

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	115	619	28	29	199	173	302
2	194	267	37	51	159	153	210
3	245	225	175	266	427	479	457
4	282	32	210	245	159	163	101
5	326	19	712	571	218	194	92
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	9,9%	53,3%	2,4%	2,5%	17,1%	14,9%	26,0%
2	16,7%	23,0%	3,2%	4,4%	13,7%	13,2%	18,1%
3	21,1%	19,4%	15,1%	22,9%	36,7%	41,2%	39,3%
4	24,3%	2,8%	18,1%	21,1%	13,7%	14,0%	8,7%
5	28,1%	1,6%	61,3%	49,1%	18,8%	16,7%	7,9%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

De opvallendste veranderingen t.o.v. 2015 zijn waarneembaar in de begrippenparen 'verdelend-niet verdelend', 'belangrijk-onbelangrijk' en 'natuurlijk-onnatuurlijk'. Voor 'verdelend-niet verdelend' vinden 10% meer mensen de grens niet verdelend (score 5). Voor 'belangrijk-onbelangrijk' vinden juist 10% meer mensen de grens belangrijk (score 1). Voor de natuurlijkheid van de grens valt op dat 12% meer mensen de grens als natuurlijk beschouwen (score 1). Vergeleken met 2018 zijn er minder mensen die de grens merkbaar vinden, alsmede minder mensen die de grens belemmerend of verdelend vinden. Daarentegen vinden beduidend meer mensen de grens normaal, belangrijk, nuttig en natuurlijk.

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Belangrijk	N	%
1	206	17,7%
2	215	18,5%
3	326	28,1%
4	170	14,6%
5	245	21,1%
Onbelangrijk		
	1162	

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens ook daadwerkelijk ervaart?

Belangrijk	N	%
1	144	12,4%
2	161	13,9%
3	350	30,1%
4	192	16,5%
5	315	27,1%
Onbelangrijk		
	1162	

Men vindt zowel het bestaan als het ervaren van de grens nu belangrijker dan in 2015. Met name het percentage mensen dat de grens niet belangrijk vond (score 5) is sterk gedaald, met -12% voor het bestaan van de grens en ook -15% voor het ervaren van de grens. Daarmee is het percentage mensen dat het bestaan van de grens niet belangrijk vindt iets hoger dan in 2018. Het percentage mensen dat het ervaren van de grens onbelangrijk vindt is daarentegen gedaald ten opzichte van 2018. De percentages mensen die het bestaan van de grens en het ervaren ervan als belangrijk beschouwen zijn respectievelijk gestegen met 9,7% en 8,4% ten opzichte van 2015. Daarmee wordt de trend die in 2018 is gezet doorgezet.

3.1.2 Economische dimensie

Bent u wel eens de Nederlands-Duitse grens over gegaan om te winkelen, boodschappen te doen?

	Nederland		Duitsland		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
<i>Ja</i>	439	75,6%	430	74,0%	869	74,8%
<i>Nee</i>	142	24,4%	151	26,0%	293	25,2%
<i>Total</i>	581		581		1162	

Het aantal mensen met economische ervaringen over de grens is ten opzichte van 2015 gedaald met ruim 16%. Ook vergeleken met 2018 is het percentage mensen met economische ervaringen lager. Dit betreft een afname van 8,5%. Nederland en Duitsland laten onderling weinig verschillen zien. Nederlandse burgers hebben iets meer economische ervaringen over de grens dan Duitsers.

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in economisch opzicht (zoals winkelen, boodschappen doen, tanken of werken):

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	271	419	25	38	198	185	268
2	276	315	33	92	206	185	178
3	265	329	256	331	447	450	520
4	124	64	284	251	135	179	113
5	226	35	564	450	176	163	83
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	23,3%	36,1%	2,2%	3,3%	17,0%	15,9%	23,1%
2	23,8%	27,1%	2,8%	7,9%	17,7%	15,9%	15,3%
3	22,8%	28,3%	22,0%	28,5%	38,5%	38,7%	44,8%
4	10,7%	5,5%	24,4%	21,6%	11,6%	15,4%	9,7%
5	19,4%	3,0%	48,5%	38,7%	15,1%	14,0%	7,1%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

Waar de grens nu als iets minder merkbaar, als iets minder normaal, iets minder belemmerend en iets minder verdelend wordt gezien dan in 2015 en 2018, valt tegelijkertijd op dat de grens nu als veel belangrijker wordt gezien en ook als nuttiger en natuurlijker wordt ervaren.

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens economisch bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Belangrijk	N	%
1	199	17,1%
2	216	18,6%
3	392	33,7%
4	153	13,2%
5	202	17,4%
Onbelangrijk		
	1162	

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens economisch ook daadwerkelijk ervaart?

Belangrijk	N	%
1	213	18,3%
2	265	22,8%
3	377	32,4%
4	126	10,8%
5	181	15,6%
Onbelangrijk		
	1162	

Net als bij het fysieke deelaspect valt op dat het belang van de grens zowel in het bestaan als in het ervaren ervan op economisch vlak is toegenomen bij de respondenten. Opnieuw valt hier met name de sterke afname op van respondenten die de grens voor beide vragen als onbelangrijk beschouwen (score 5), met een afname van ruim 18% voor hen die het bestaan van de grens als onbelangrijk beschouwen, en een afname van ruim 13% voor hen die het ervaren van de grens als onbelangrijk beschouwen ten opzichte van de nulmeting in 2015. Wat hier ook met name opvalt is dat het belang van het bestaan van de grens in economisch opzicht voor de groep die de grens belangrijk vindt (score 1), met 6% is gestegen ten opzichte van 2018.

3.1.3 Sociaal-culturele dimensie

Bent u wel eens de Nederlands-Duitse grens over gegaan om uit te gaan, vrienden te bezoeken of te recreëren?

	Nederland		Duitsland		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja	390	67,1%	399	68,7%	789	67,9%
Nee	191	32,9%	182	31,3%	373	32,1%
Total	581		581		1162	

Het aantal mensen met sociaal-culturele ervaringen over de grens, ligt aanzienlijk lager dan in de vorige metingen. Hier heeft 68% van de burgers wel deze ervaringen, terwijl dat in 2018 80% was en in 2015 zelfs 90%. Tussen Nederland en Duitsland zijn de verschillen minimaal.

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in sociaal-cultureel opzicht (zoals bij uitgaan of recreëren):

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	152	403	25	23	179	162	256
2	230	283	42	62	158	133	194
3	334	384	292	369	480	492	515
4	157	58	272	262	150	185	109
5	289	34	531	446	195	190	88
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	13,1%	34,7%	2,2%	2,0%	15,4%	13,9%	22,0%
2	19,8%	24,4%	3,6%	5,3%	13,6%	11,4%	16,7%
3	28,7%	33,0%	25,1%	31,8%	41,3%	42,3%	44,3%
4	13,5%	5,0%	23,4%	22,5%	12,9%	15,9%	9,4%
5	24,9%	2,9%	45,7%	38,4%	16,8%	16,4%	7,6%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

In het sociaal-cultureel deelaspect valt een afname op van het percentage mensen dat de grens als merkbaar beschouwt. Daarnaast vinden iets minder mensen de grens belemmerend en verdelend. Daarentegen valt op dat er een toename is in het percentage mensen dat de grens als belangrijk beschouwd, en wordt de grens sociaal-cultureel beduidend als normaler, nuttiger en natuurlijker ervaren. De hoeveelheid mensen dat hier neutraal antwoord is relatief hoog en voor bijna alle differentialen ook de meest gegeven score.

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Belangrijk	N	%
1	157	13,5%
2	172	14,8%
3	420	36,1%
4	137	11,8%
5	276	23,8%
Onbelangrijk		
	1162	

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens sociaal cultureel ook daadwerkelijk ervaart?

Belangrijk	N	%
1	150	12,9%
2	193	16,6%
3	430	37,0%
4	150	12,9%
5	239	20,6%
Onbelangrijk		
	1162	

Zoals bij de voorgaande deelaspecten is ook hier vastgesteld dat de grens zowel in haar bestaan als in het ervaren ervan op sociaal-cultureel vlak in belang is toegenomen bij de respondenten. Opnieuw valt hier met name de sterke afname op van respondenten die de grens voor beide vragen als onbelangrijk beschouwen (score 5), met een afname van 17% voor hen die het bestaan van de grens als onbelangrijk beschouwen, en een afname van 10% voor hen die het ervaren van de grens als onbelangrijk beschouwen ten opzichte van 2015. Vergeleken met 2018 liggen deze percentages echter vrijwel op hetzelfde niveau. Wat daarnaast opvalt, is dat de ontwikkeling die van 2015 tot 2018 heeft plaatsgevonden voor het wel belangrijk vinden van het bestaan en het ervaren van de grens (score 1) wordt doorgezet. Voor het bestaan van de grens in sociaal-cultureel opzicht ligt dit ruim 4% hoger dan in 2018 en ruim 8% hoger dan in 2015. Voor het ervaren van de grens ligt dit 2% hoger dan in 2018 en 4% hoger dan in 2015.

3.1.4 Juridisch-administratieve dimensie

Heeft u ervaringen met de andere kant van de grens in juridisch-administratieve zin?

	Nederland		Duitsland		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
<i>Ja</i>	65	8,6%	133	20,6%	198	17,0%
<i>Nee</i>	516	91,4%	448	79,4%	964	83,0%
<i>Total</i>	581		581		1162	

Ten opzichte van 2015 heeft een daling van 22% plaatsgevonden in het aantal grensoverschrijdende juridisch-administratieve ervaringen. Ten opzichte van 2018 is deze daling 15%. De burgers in deze steekproef hebben dus veel minder juridisch-administratieve ervaringen dan voorheen. Wat opvalt is dat de Duitse burgers met een verschil van 14% veel meer juridisch-administratieve grensoverschrijdende ervaringen hebben dan de Nederlandse.

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in juridisch-administratief opzicht (bijvoorbeeld bij het sluiten van een arbeidscontract of een koopcontract):

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	208	268	75	61	195	142	174
2	211	211	135	141	207	145	140
3	536	576	560	593	609	651	680
4	70	70	162	151	66	130	100
5	137	37	230	216	85	94	68
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	17,9%	23,1%	6,5%	5,2%	16,8%	12,2%	15,0%
2	18,2%	18,2%	11,6%	12,1%	17,8%	12,5%	12,0%
3	46,1%	49,6%	48,2%	51,0%	52,4%	56,0%	58,5%
4	6,0%	6,0%	13,9%	13,0%	5,7%	11,2%	8,6%
5	11,8%	3,2%	19,8%	18,6%	7,3%	8,1%	5,9%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

Het juridisch-administratieve deelaspect laat de grootste verschuivingen t.o.v. 2015 zien, in vergelijking met de andere deelaspecten. Zo wordt in juridisch-administratief opzicht de grens nu als sterk minder merkbaar, minder belemmerend en minder verdelend beschouwd dan in 2015. Dit was ook al het geval in de vorige tussenmeting in 2018, maar nu zijn de percentages nog wat afgenomen voor deze differentialen. Daarentegen wordt de grens als beduidend normaler, belangrijker, nuttiger en natuurlijker ervaren dan in 2015, zoals ook in 2018 het geval was. Ook hier is de ontwikkeling, die tussen 2015 en 2018 is gevonden, doorgezet.

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Belangrijk	N	%
1	179	15,4%
2	203	17,5%
3	543	46,7%
4	108	9,3%
5	129	11,1%
Onbelangrijk		
	1162	

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief ook daadwerkelijk ervaart?

Belangrijk	N	%
1	149	12,8%
2	189	16,3%
3	559	48,1%
4	124	10,7%
5	141	12,1%
Onbelangrijk		
	1162	

Het blijkt dat voor het juridisch-administratieve deelaspect hetzelfde geldt als voor de andere aspecten voor wat het belang van de grens betreft. Opnieuw kan worden vastgesteld dat de grens zowel in haar bestaan als in het ervaren ervan op juridisch-administratief vlak minder vaak als onbelangrijk wordt gezien door respondenten. Opnieuw valt hier met name de sterke afname op van respondenten die de grens voor beide vragen als onbelangrijk beschouwen (score 5), met een afname van bijna 21% voor hen die het bestaan van de grens als onbelangrijk beschouwen, en een afname van bijna 17% voor hen die het ervaren van de grens als onbelangrijk beschouwen. Dit bouwt voort op de ontwikkeling tussen 2015 en 2018. Vergeleken met 2018 is de afname in het bestaan van de grens voor mensen die de grens onbelangrijk vinden ruim 3% en voor het ervaren ervan ruim 4%.

3.1.5 Covid-19 dimensie

Hoe ervaart u op dit moment de situatie rondom Covid-19 in uw eigen leven?

	Ik vind het niet merkbaar	Ik vind het niet normaal	Ik vind het niet zorgelijk	Ik ben het niet gewend
1	39	473	67	318
2	47	271	81	204
3	148	249	225	342
4	280	105	343	203
5	648	64	446	95
	Ik vind het merkbaar	Ik vind het normaal	Ik vind het zorgelijk	Ik ben het gewend
Totaal	1162	1162	1162	1162
	Ik vind het niet merkbaar	Ik vind het niet normaal	Ik vind het niet zorgelijk	Ik ben het niet gewend
1	3,4%	40,7%	5,8%	27,4%
2	4,0%	23,3%	7,0%	17,6%
3	12,7%	21,4%	19,4%	29,4%
4	24,1%	9,0%	29,5%	17,5%
5	55,8%	5,5%	38,4%	8,2%
	Ik vind het merkbaar	Ik vind het normaal	Ik vind het zorgelijk	Ik ben het gewend

Het ervaren van de Covid-19 situatie is opgedeeld in 4 differentialen. Wat vooral opvalt is dat er redelijk eenduidig wordt geantwoord op de vragen. Burgers vinden de Covid-19 situatie overwegend merkbaar, niet normaal en zorgelijk. Het gewend zijn aan de situatie levert een wat andere verdeling in antwoorden op. Hoewel een groot gedeelte van de mensen aangeeft er niet gewend aan te zijn, is er toch ook een aanzienlijk deel dat er wel aan gewend is.

In hoeverre is uw leven beïnvloed door de maatregelen rondom Covid-19?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	24	42	38	120	110	193	300	161	157
1,5%	2,1%	3,6%	3,3%	10,3%	9,5%	16,6%	25,8%	13,9%	13,5%

Een groot gedeelte van de burgers in de grensregio geeft aan dat hun leven in sterke mate beïnvloed is door de maatregelen rondom Covid-19. Dit is met name te zien aan de hoge percentages voor de 3 hoogste scores. Tezamen betreft dit ruim 52% van de burgers. Mensen die een gematigde invloed aangeven zijn ook redelijk sterk vertegenwoordigd met de scores

5, 6 en 7, die tezamen ruim 36% van de mensen opmaken. De groep die vindt dat de maatregelen rondom Covid-19 weinig invloed op hun leven hebben is aanzienlijk kleiner. Aangezien dit onderzoek wordt gehouden onder mensen die in de grensregio wonen en er relatief veel mensen zijn met regelmatige grensoverschrijdende ervaringen, zullen veel mensen ook direct beïnvloed worden door bijvoorbeeld maatregelen omtrent het oversteken van de grens.

In hoeverre is de frequentie van uw bezoek aan de Duitse/Nederlandse grensregio veranderd in vergelijking met voor het begin van de situatie rondom Covid-19?

In vergelijking met voor het begin van de situatie rondom Covid-19 is de frequentie van mijn bezoek aan de Duitse/Nederlandse grensregio nu..

	Frequentie	Percentage
(1) Duidelijk afgenomen	616	53,0%
(2) Iets afgenomen	138	11,9%
(3) Ongeveer hetzelfde	358	30,8%
(4) Iets toegenomen	35	3,0%
(5) Duidelijk toegenomen	15	1,3%
Totaal	1162	100%

Het blijkt dat de frequentie van het oversteken van de grens voor burgers veel lager is geworden. Bijna 64% van de burgers geeft aan dat het bezoek aan de grensregio in ieder geval iets is afgenomen. Daarentegen geeft slechts 4% aan dat het bezoek aan de grensregio iets of meer is afgenomen.

Als u terugdenkt aan de periode voor de situatie rondom Covid-19, hoe beschouwt u dan nu de Nederlands-Duitse grens in vergelijking met de situatie voor Covid-19?

Aantallen	Meer merkbaar	Meer normaal	Meer belemmerend	Meer verdelend	Meer belangrijk	Meer nuttig	Meer natuurlijk
1	604	130	525	500	309	264	110
2	507	744	566	601	756	748	806
3	51	288	71	61	97	150	246
	Minder merkbaar	Minder normaal	Minder belemmerend	Minder verdelend	Minder belangrijk	Minder nuttig	Minder natuurlijk
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
Percentages	Meer merkbaar	Meer normaal	Meer belemmerend	Meer verdelend	Meer belangrijk	Meer nuttig	Meer natuurlijk
1	52,0%	11,2%	45,2%	43,0%	26,6%	22,7%	9,5%
2	43,6%	64,0%	48,7%	51,7%	65,1%	64,4%	69,4%
3	4,4%	24,8%	6,1%	5,2%	8,3%	12,9%	21,2%
	Minder merkbaar	Minder normaal	Minder belemmerend	Minder verdelend	Minder belangrijk	Minder nuttig	Minder natuurlijk

Wat in de tabel hierboven opvalt, is dat de grens in de context van de situatie rondom Covid-19 veel meer merkbaar, meer belemmerend en meer verdelend is geworden. Dit staat in contrast tot wat mensen antwoorden op dezelfde differentiaal als hen wordt gevraagd naar het vergelijken van hoe ze tegen de grens aankeken in 2018 en nu. In die vraag, zoals eerder gepresenteerd werd, gaf men juist aan dat de grens in deze tijdsperiode minder merkbaar, minder belemmerend en minder verdelend is geworden. De Covid-19 situatie speelt natuurlijk pas sinds begin 2020 en daarom kunnen deze vragen ook niet een-op-een vergeleken worden, maar het is wel opmerkelijk dat er een dermate groot verschil bestaat wanneer burgers worden gevraagd naar hun grensperceptie in het licht van Covid-19 vergeleken met wanneer ze worden gevraagd naar hoe hun grensperceptie is veranderd tussen 2018 en 2021. Deze vraag is uiteraard niet gesteld in de vorige tussenmeting, aangezien de Covid-19 situatie pas begon in 2020. In de vorige tussenmeting is wel dezelfde vraag gesteld, maar dan over de toenmalige vluchtelingensituatie, met de instroom van migranten die rond 2015 piekte. Als de antwoorden op deze vraag worden vergeleken met de antwoorden op de Covid-19 vraag, zijn er duidelijke verschillen merkbaar. De Covid-19 situatie heeft een beduidend sterkere invloed op de merkbaarheid van de grens en in hoeverre de grens belemmerend en verdelend is. Dit verschil kan er op duiden dat de Covid-19 situatie veel sterker direct aanwezig is in het leven van burgers in de grensregio dan dat de vluchtelingensituatie dat was.

3.1.6 Slotvragen

Denkt u eens terug aan de afgelopen drie jaar. Is de barrière werking van de Nederlands-Duitse grens voor de volgende onderwerpen in die drie jaar veranderd?

aantallen	Algemeen	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch-Administratief
<i>Duidelijk minder</i>	62	58	66	45
<i>Iets minder</i>	68	122	96	79
<i>Ongeveer hetzelfde</i>	627	697	673	763
<i>Iets toegenomen</i>	215	191	189	164
<i>Duidelijk toegenomen</i>	172	94	138	111
Totaal	1162	1162	1162	1162
percentages	Algemeen	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch-Administratief
<i>Duidelijk minder</i>	5,3%	5,0%	5,7%	3,9%
<i>Iets minder</i>	7,4%	10,5%	8,3%	6,8%
<i>Ongeveer hetzelfde</i>	54,0%	60,0%	57,9%	65,7%
<i>Iets toegenomen</i>	18,5%	16,4%	16,3%	14,1%
<i>Duidelijk toegenomen</i>	14,8%	8,1%	11,9%	9,6%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Alle dimensies behalve de juridisch-administratieve laten nu, vergeleken met 2015, een hoger percentage respondenten zien voor wie de barrièrewerking hetzelfde is gebleven. Ook geldt binnen alle dimensies dat er beduidend minder vaak geantwoord is dat de barrièrewerking iets of duidelijker minder geworden is. Vergeleken met 2018 liggen deze percentages over het algemeen juist iets hoger. Verder is met name binnen het algemene (fysieke), economische en het sociaal-culturele deelaspect vaker dan in 2015 en 2018 aangegeven dat de barrièrewerking iets, of zelfs duidelijk, is toegenomen. Aangezien de meeste percentages hoger liggen dan in de voorgaande jaren, lijkt het er vanuit deze vraag op dat men een sterkere barrièrewerking van de grens ervaart.

Kunt u aangeven in hoeverre u zich verbonden voelt met de volgende gebieden:

Aantallen	Europa	Mijn Buurland	Mijn woonland	Mijn provincie	Mijn gemeente	Mijn streek (in woonl.)	De grensregio
Geheel niet	68	28	28	17	27	23	47
Niet	96	99	38	48	53	62	99
Neutraal	381	388	293	297	315	312	500
Enigszins	344	430	298	354	290	300	327
Volledig	273	217	505	446	477	465	189
Totaal	1162	1162	1162	1162	1162	1162	1162
Procenten	Europa	Mijn Buurland	Mijn woonland	Mijn provincie	Mijn gemeente	Mijn streek (in woonl.)	De grensregio
Geheel niet	5,9%	2,4%	2,4%	1,5%	2,3%	2,0%	4,0%
Niet	8,3%	8,5%	3,3%	4,1%	4,6%	5,3%	8,5%
Neutraal	32,8%	33,4%	25,2%	25,6%	27,5%	26,9%	43,0%
Enigszins	29,6%	37,0%	25,6%	30,5%	25,0%	25,8%	28,1%
Volledig	23,5%	18,7%	43,5%	38,4%	41,0%	40,0%	16,3%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bij alle gebieden vinden grote verschuivingen plaats. Een veel kleinere groep respondenten voelt zich volledig verbonden met het gebied (met name gedaald bij woonland, streek en grensregio), waar een veel grotere groep respondenten zich nu 'neutraal' met het gebied verbonden voelt (met name gestegen bij buurland en grensregio).

Kent u het INTERREG-programma Deutschland-Nederland en bent u er wel eens mee in aanraking geweest?

	Nederland		Duitsland		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Kennis						
Ja	65	11,2%	74	12,7%	139	12,0%
Nee	516	88,8%	507	87,3%	1023	88,0%
	581		581		1162	
Ervaring						
Ja	32	5,5%	36	6,2%	68	3,8%
Nee	549	94,5%	545	93,8%	1094	96,2%
	581		581		1162	

Er is een aanzienlijk deel van de respondenten dat geen kennis heeft van INTERREG en derhalve nog een groter deel dat geen ervaring heeft met INTERREG. De groep respondenten verschilt hier wezenlijk in ten opzichte van 2015, waar 57% INTERREG kende. Deze groep respondenten is daarmee een andere groep dan de groep van de nulmeting, maar komt vermoedelijk wel dichter overeen met de daadwerkelijke populatie. Tussen Nederland en Duitsland zijn hier slechts kleine verschillen te zien. De Duitse groep heeft iets meer kennis van en ervaring met INTERREG dan de Nederlandse.

3.2 Organisaties

In deze sectie worden de beschrijvende statistieken voor organisaties beschreven. In sommige tabellen staat de procentuele verandering ten opzichte van 2015 aangegeven met een plusteken of een minteken. Tekstueel zal er ook een vergelijking met de tussenmeting van 2018 plaatsvinden. Daar waar de plustekens en mintekens een procentuele verandering ten opzichte van 2018 aangegeven wordt dat vermeld. Zoals reeds vermeld in hoofdstuk 2 onder Organisatietype, sector en omvang is er geen aanleiding geweest om op basis van bijvoorbeeld verschillen uit de steekproef verdere analyses uit te voeren.

3.2.1 Economische dimensie

Heeft uw organisatie dit soort economische ervaringen aan de andere kant van de grens?

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ja	87	80,0%	112	83,1%	35	79,5%	234	88,0%
Nee	7	20,0%	16	16,9%	9	20,5%	32	12,0%
Totaal	94		128		44		266	

Hoe vaak heeft uw organisatie gemiddeld in de afgelopen 3 jaar dit soort ervaringen aan de andere kant van de grens?

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Eens per week	36	41,4%	41	36,6%	10	28,6%	87	37,1%
Eens per maand	18	20,7%	27	24,1%	13	37,1%	58	51,8%
Eens per kwartaal	19	21,8%	21	18,8%	5	14,3%	45	19,2%
Twee keer per jaar	9	10,3%	20	17,9%	4	11,4%	33	14,1%
Minder dan twee keer per jaar	5	5,7%	3	2,7%	3	8,6%	11	4,7%
	87		112		35		234	

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in economisch opzicht:

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	27	72	10	9	20	11	21
2	102	70	63	48	42	17	58
3	53	89	75	87	96	88	105
4	55	26	71	77	70	76	50
5	29	9	47	45	38	74	32
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
	266	266	266	266	266	266	266
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	10,1%	27,0%	3,8%	3,4%	7,5%	4,1%	7,9%
2	40,0%	25,9%	24,1%	18,0%	15,8%	6,4%	21,8%
3	20,3%	33,8%	27,8%	32,7%	36,1%	33,5%	39,5%
4	20,7%	9,8%	26,7%	28,9%	26,3%	28,2%	19,2%
5	10,9%	3,4%	17,7%	16,9%	14,2%	27,8%	11,7%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat de Nederlands-Duitse grens economisch bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

	Belangrijk	
1	10	3,8%
2	26	9,8%
3	54	20,3%
4	78	29,3%
5	98	36,8%
	Onbelangrijk	
	266	

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat u de Nederlands-Duitse grens economisch ook daadwerkelijk ervaart?

	Belangrijk	
1	10	3,8%
2	51	19,2%
3	71	26,7%
4	62	23,7%
5	72	26,7%
	Onbelangrijk	
	266	

3.2.2 Sociaal-culturele dimensie

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in sociaal-cultureel opzicht:

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	67	47	6	7	14	5	23
2	132	101	68	71	51	23	79
3	30	75	58	71	89	97	94
4	17	23	78	66	63	76	32
5	2	2	38	33	31	47	20
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
	248	248	248	248	248	248	248

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	26,6%	19,0%	2,4%	2,8%	5,6%	2,0%	9,3%
2	53,2%	40,7%	27,4%	28,6%	20,6%	8,9%	31,9%
3	12,1%	29,8%	23,4%	28,2%	35,5%	39,1%	37,5%
4	7,3%	9,7%	31,0%	26,6%	25,4%	31,0%	13,3%
5	0,8%	0,8%	15,7%	13,7%	12,9%	19,0%	8,1%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

	Belangrijk	
1	4	1,6%
2	39	15,7%
3	63	25,4%
4	75	30,2%
5	67	27,0%
	Onbelangrijk	
	248	

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat u de Nederlands-Duitse grens sociaal cultureel ook daadwerkelijk ervaart?

	Belangrijk	
1	19	7,7%
2	57	23,0%
3	75	29,8%
4	54	22,2%
5	43	17,3%
	Onbelangrijk	
	248	

3.2.3 Juridisch-administratieve dimensie

Heeft uw organisatie dit soort juridisch-administratieve ervaringen aan de andere zijde van de grens?

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ja	66	75,0%	92	79,3%	33	80,5%	191	78,0%
Nee	22	25,0%	24	20,7%	8	19,5%	54	22,0%
Totaal	88		116		41		245	

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven? De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in juridisch-administratief opzicht:

	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	123	34	53	46	18	5	12
2	81	67	93	93	54	13	37
3	35	95	67	77	117	94	124
4	5	37	26	20	37	86	49
5	1	12	6	9	19	47	23
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk
	245	245	245	245	245	245	245
	Merkbaar	Normaal	Belemmerend	Verdelend	Belangrijk	Nuttig	Natuurlijk
1	49,8%	13,8%	21,6%	18,8%	7,3%	2,0%	4,9%
2	33,1%	27,3%	38,0%	38,0%	21,6%	5,3%	15,1%
3	14,7%	38,8%	27,3%	31,4%	48,1%	38,4%	50,7%
4	2,0%	15,1%	10,6%	8,1%	15,1%	35,5%	20,0%
5	0,4%	4,9%	2,4%	3,7%	7,7%	18,8%	9,4%
	Niet merkbaar	Niet normaal	Niet belemmerend	Niet verdelend	Onbelangrijk	Nutteloos	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief bestaat? Oftewel dat er een grens is tussen Nederland en Duitsland?

	Belangrijk		
1	4		1,6%
2	31		12,7%
3	74		30,2%
4	77		31,8%
5	59		23,7%
	Onbelangrijk		
	245		

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief ook daadwerkelijk ervaart?

	Belangrijk		
1	18		7,3%
2	33		13,5%
3	89		35,9%
4	62		25,7%
5	43		17,6%
	Onbelangrijk		
	245		

3.2.4 Covid-19 dimensie

Als u terugdenkt aan de periode voor de situatie rondom Covid-19, hoe beschouwt u dan nu de Nederlands-Duitse grens in vergelijking met de situatie voor Covid-19?

Aantallen	Meer merkbaar	Meer normaal	Meer belemmerend	Meer verdelend	Meer belangrijk	Meer nuttig	Meer natuurlijk
1	206	33	182	184	75	34	13
2	29	127	49	51	147	132	147
3	7	82	11	7	20	76	82
	Minder merkbaar	Minder normaal	Minder belemmerend	Minder verdelend	Minder belangrijk	Minder nuttig	Minder natuurlijk
Totaal	242	242	242	242	242	242	242
Percentages	Meer merkbaar	Meer normaal	Meer belemmerend	Meer verdelend	Meer belangrijk	Meer nuttig	Meer natuurlijk
1	85,1%	14,0%	75,2%	76,0%	31,0%	14,0%	5,4%
2	12,0%	52,0%	20,2%	21,1%	60,7%	54,5%	60,7%
3	2,9%	33,9%	4,5%	2,9%	8,3%	31,4%	33,9%
	Minder merkbaar	Minder normaal	Minder belemmerend	Minder verdelend	Minder belangrijk	Minder nuttig	Minder natuurlijk

Wat hier opvalt is dat ook bij de organisaties een aanzienlijk deel van de respondenten (zelfs meer dan bij de burgers) aangeeft een verandering te zien in de hierboven gepresenteerde differentiaal, terwijl het vergelijken van de cijfers van 2018 en 2021 een andere verandering weergeeft. Vergeleken met 2018 vindt men de grens bijvoorbeeld veel minder merkbaar, maar wanneer men gevraagd wordt te antwoorden in het licht van de Covid-19 situatie, vindt men de grens juist veel merkbaarder.

3.2.5 Slotvragen

Denkt u eens terug aan de afgelopen drie jaar. Is de barrière werking van de Nederlands-Duitse grens voor de volgende onderwerpen in die drie jaar veranderd?

	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch-Administratief
Duidelijk minder	15	17	1
Iets minder	56	60	36
Ongeveer hetzelfde	130	115	151
Iets toegenomen	19	23	28
Duidelijk toegenomen	17	22	21
Totaal	237	237	237
	Economisch	Sociaal-cultureel	Juridisch-Administratief
Duidelijk minder	6,3%	7,2%	0,4%
Iets minder	23,6%	25,7%	15,2%
Ongeveer hetzelfde	54,9%	48,1 %	63,7%
Iets toegenomen	8,0%	9,7%	11,8%
Duidelijk toegenomen	7,2%	9,3%	8,9%
Totaal	100%	100%	100%

Wat is het werkingsgebied van uw organisatie?

	Lokaal	Regionaal	Regionaal grensoverschrijdend	Nationaal	Europees	Globaal
Geheel niet	14	4	2	10	16	69
Niet	18	8	2	6	11	45
Neutraal	31	22	14	24	26	36
Enigszins	51	56	121	81	130	70
Volledig	123	147	98	116	54	17
Totaal	237	237	237	237	237	237
	Lokaal	Regionaal	Regionaal grensoverschrijdend	Nationaal	Europees	Globaal
Geheel niet	5,9%	1,7%	0,8%	4,2%	6,8%	29,1%
Niet	7,6%	3,4%	0,8%	2,5%	4,6%	18,9%
Neutraal	13,1%	9,3%	5,9%	10,1%	10,8%	15,2%
Enigszins	21,5%	23,6%	50,6%	34,2%	54,9%	29,5%
Volledig	51,9%	62,0%	41,8%	49,0%	22,8%	7,2%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Kent u het INTERREG-programma Deutschland-Nederland en bent u er wel eens mee in aanraking geweest?

	Nederland		Duitsland		Onbekend		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kennis								
Ja	82	95,3%	111	98,2%	37	97,3%	230	97,0%
Nee	4	4,7%	2	1,8%	1	0,7%	7	3,0%
	86		113		38		237	
Ervaring								
Ja	80	97,6%	108	99,1%	34	94,4%	222	97,8%
Nee	2	2,4%	1	0,8%	2	5,6%	5	2,2%
Totaal	82		109		36		227	

4. Tussenevaluatie perceptie barrièrewerking

4.1 Berekening tussenevaluatie/tussenwaarde/indicator

De perceptie van de barrièrewerking van de grens wordt beschouwd als een multidimensionaal concept, omdat deze perceptie betrekking kan hebben op verschillende deelaspecten. Zodoende is de burger gevraagd om de grens te beoordelen vanuit de volgende perspectieven:

1. De grens als een 'fysieke' barrière in algemene zin;
2. De grens als een barrière in het economische verkeer;
3. De grens als een barrière in sociaal-culturele opzicht;
4. De grens als een barrière bij juridisch-administratieve aspecten;
5. De grens als een barrière en de rol van de situatie rondom Covid-19

Omdat de afgelopen jaren omstandigheden hebben gespeeld waar tijdens de nulmeting en de eerste tussenmeting nog geen sprake van was, zoals de situatie rondom Covid-19, zal naast de vier oorspronkelijke perspectieven worden gekeken of het Covid-19 aspect de perceptie van de barrièrewerking van de grens beïnvloedt.

In de enquête voor de organisaties is niet gevraagd naar de grens als een 'fysieke' barrière. Hier gaat het dus om 'slechts' de volgende perspectieven:

1. De grens als een barrière in het economische verkeer;
2. De grens als een barrière in sociaal-culturele opzicht;
3. De grens als een barrière bij juridisch-administratieve aspecten.
4. De grens als een barrière en de rol van de situatie rondom Covid-19

In de enquête voor de burgers wordt gevraagd naar het oordeel van de respondent zelf. In de enquête voor organisaties is de respondent gevraagd te antwoorden vanuit het perspectief van de organisatie.

Op basis van de resultaten van de nulmeting bleek de perceptie van de grens op twee verschillende dimensies te kunnen worden beoordeeld¹: de grens zoals die wordt ervaren in de alledaagse praktijk (hoe wordt de grens ervaren) en de grens in een meer normatieve zin (hoe beoordeelt men het bestaan van de grens; de vanzelfsprekendheid van de grens). Om in de tussenmeting tot een juiste vergelijking te kunnen komen, zullen ook nu deze twee dimensies beoordeeld worden. De eerstgenoemde dimensie wordt gedekt door de begrippen 'merkbaar', 'belemmerend' en 'verdelend'; de tweede door 'normaal', 'natuurlijk', 'nuttig' en 'belangrijk'.

¹ Deze dimensies zijn reeds in de nulmeting vastgesteld op basis van een factoranalyse.

De samengestelde 'score' op de beide dimensies is vervolgens per deelaspect vastgesteld door het gemiddelde voor de drie respectievelijk vier begrippen per respondent vast te stellen en deze vervolgens te herschalen op een schaal van 0 tot 100. Hoe **hoger** deze score hoe **minder** de grens als een barrière wordt ervaren en hoe **minder** deze als vanzelfsprekend wordt gezien. Andersom geldt dezelfde redenering: hoe **lager** de score, hoe **meer** de grens als een barrière wordt ervaren en hoe **meer** de grens als vanzelfsprekend wordt gezien.

Dit wordt hier toegelicht met een wat uitgebreider voorbeeld. Een respondent beoordeelt de grens steeds als niet merkbaar, niet belemmerend en niet verdelend (score 5). Na herschaling op een schaal van 0 tot 100 leidt dit voor deze indicatoren tot het cijfer 100, dus hoog. Zoals gesteld behoren deze drie begrippenparen tot de dimensie 'grens in de alledaagse praktijk'. De respondent beoordeelt de grens in de alledaagse praktijk dus zeer hoog. Een hoog cijfer correspondeert met een lage barrièrewerking. De grens wordt door de respondent dus absoluut niet als een barrière ervaren.

Een andere respondent beoordeelt de grens steeds als normaal, belangrijk, nuttig en natuurlijk (score 1). Na herschaling leidt dit voor deze indicatoren tot het cijfer 0, dus laag. Zoals gesteld behoren deze vier begrippenparen tot de dimensie 'grens als vanzelfsprekend'. Een laag cijfer correspondeert met een grote mate van vanzelfsprekendheid. De respondent beoordeelt het bestaan van een grens tussen Nederland en Duitsland dus als zeer vanzelfsprekend. In die zin ervaart de respondent dus een hoge barrièrewerking van de grens; de respondent vindt het namelijk vanzelfsprekend dat deze grens, zijnde een barrière, aanwezig is. Andersom geldt dan ook dat een respondent die de grens als niet normaal, niet belangrijk, nutteloos en onnatuurlijk ziet (score 5) correspondeert met een lage mate van vanzelfsprekendheid. Deze respondent vindt het niet vanzelfsprekend, niet logisch, dat deze grens aanwezig is tussen Nederland en Duitsland, en ervaart in die zin dan ook een lagere barrièrewerking.

Het gemiddelde cijfer dat voor iedere respondent uit deze twee indicatoren kan worden gehaald is de totaalscore voor een respondent wat betreft zijn perceptie van de Nederlands-Duitse grens als een barrière. Een hoge barrièrewerking in de alledaagse praktijk gecombineerd met een hoge mate van vanzelfsprekendheid van de grens betekent dus ook een grote totale barrièrewerking van de grens.

Voor het Covid-19 aspect is ook een samengestelde score voor beide dimensies vastgesteld. De aanpak voor dit deelaspect en de hieruit voortgekomen resultaten worden verder behandeld in hoofdstuk 4.4.

De acht scores voor de eerste vier deelaspecten in de burger-enquête en zes voor de drie deelaspecten in de organisatie-enquête geven het meest gedetailleerde beeld van de perceptie van de grens. Opvallendheden uit deze deelindices (hetzij in de waarde op zichzelf, hetzij de veranderingen t.o.v. 2015) zullen dan ook toegelicht worden, om te voorkomen dat

deze versluiert raken wanneer de indices samengevoegd worden. Om vervolgens tot een totaalscore te komen, worden allereerst per deelaspect de beide dimensies weer samengevoegd. Deze waarde is de gemiddelde score voor de beide dimensies. De totale perceptie wordt tenslotte gevormd door het gemiddelde van de perceptie op de vier respectievelijk drie deelaspecten.

In de hierna volgende tabellen wordt telkens een analyse gemaakt van de meest gedetailleerde scores op de dimensies per deelaspect, voor de deelaspecten als geheel en voor de 'totaal'-perceptie. Om tot een goede vergelijking te komen zijn steeds de getallen van de tussenmeting weergegeven, met in de kolom ernaast de verandering t.o.v. de nulmeting van 2015. Per hoofdstuk wordt waar relevant een korte toelichting gegeven op verschillen en overeenkomsten met de nulmeting. Onderdeel 4.2 gaat in op de belangrijkste uitkomsten voor de burgers, waar onderdeel 4.3 de belangrijkste uitkomsten voor de organisaties laat zien. Zoals gezegd worden de resultaten voor het Covid-19 aspect behandeld in onderdeel 4.4.

4.2 Burgers

4.2.1 Perceptie van de grens op deelaspecten en dimensies

Situatie tussenmeting (2021) in vergelijking met nulmeting (2015) en tussenmeting (2018) (N=1162)

Perceptie van de grens		Gem. 2021	Gem. 2018*	Gem. 2015*	Verandering t.o.v. 2015
Algemeen/fysiek	in de dag. praktijk	73,9	69,3	69,7	+ 4,2
	als vanzelfsprekend	39,9	44,2	49,4	- 9,5
Economisch	in de dag. praktijk	64,8	59,7	56,1	+ 8,7
	als vanzelfsprekend	41,3	44,3	51,3	- 10,0
Sociaal-cultureel	in de dag. praktijk	67,9	62,8	62,6	+ 5,3
	als vanzelfsprekend	43,3	48,1	53,7	- 10,4
Juridisch-administratief	in de dag. praktijk	52,7	45,5	32,8	+ 19,9
	als vanzelfsprekend	42,9	47,8	54,1	- 11,2
Algemeen/fysiek	totaal	56,9	56,7	59,4	- 2,5
Economisch	totaal	53,1	51,9	53,6	- 0,5
Sociaal-cultureel	totaal	55,6	55,4	58,0	- 2,4
Juridisch-administratief	totaal	47,8	46,6	43,5	+ 4,3
'Overall'		53,3	52,7	53,3	+0,0

*De scores uit de metingen van 2015 en 2018 komen uit een andere steekproef en zijn dus niet gebaseerd op dezelfde N-waarde.

In vergelijking met 2015 en 2018 geldt voor alle deelaspecten dat de grens in de dagelijkse praktijk nu een lagere barrièrewerking kent. Vooral bij het juridisch-administratief deelaspect is dit sterk afgenomen. Daartegenover staat dat voor alle deelaspecten de grens als meer vanzelfsprekend wordt gezien dan in 2015 en 2018. Met uitgang van het algemene aspect in de dagelijkse praktijk is dit een ontwikkeling die zich door heeft gezet van tussen 2015 en 2018 tot tussen 2018 en 2021.

De totale algemene, economische en sociaal-culturele barrièrewerking zijn licht toegenomen. Opvallend is het juridisch-administratief aspect; de enige waar de barrièrewerking is afgenomen. Dit is ook net zoals in 2018 vergeleken met 2015. In totaal is de 'overall' perceptie van de grens als barrière nagenoeg gelijk gebleven als in 2015. In 2018 is de barrièrewerking in zijn totaliteit iets versterkt, maar nu ligt de barrièrewerking weer op het niveau van 2015. Dit is dus met name te wijten aan een stijging van de perceptie van de grens als iets vanzelfsprekends en tegelijkertijd de daling van de perceptie van de barrièrewerking van de grens in de alledaagse praktijk. Deze houden elkaar dus eigenlijk in balans. Voor de maatschappelijke praktijk is het echter een wenselijke ontwikkeling dat de grens in de alledaagse praktijk minder een barrière vormt.

4.2.2 Perceptie van de grens naar land

Land	algemeen				economisch				sociaal-cultureel				Juridisch-administratief			
	dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.		dagel.	vanzelf.		
Nederland	71,7	+6,2	38,5	-7,5	60,2	+10,2	39,5	-10,2	65,0	+6,8	41,2	-9,3	49,5	+18,9	43,4	-11,3
Duitsland	76,1	+3,5	41,3	-10,0	69,5	+9,5	43,1	-8,6	70,7	+4,6	45,3	-9,7	55,9	+20,9	42,2	-10,8
Totaal	73,9	+4,2	39,9	-9,2	64,8	+8,9	41,3	-9,6	67,9	+5,0	43,3	-9,8	52,7	+19,6	42,9	-10,8

In vergelijking met 2015 geldt voor beide landen dat de grens in de dagelijkse praktijk nu een veel lagere barrièrewerking kent, op alle deelaspecten. Ook in vergelijking met 2018 is deze flink gedaald. Met name bij het juridisch-administratief deelaspect is de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk flink afgenomen. Het verschil tussen respondenten uit beide landen is binnen deze dimensie groter geworden t.o.v. de verschillen in 2015 en 2018. Daartegenover staat dat voor alle deelaspecten en beide landen de grens als meer vanzelfsprekend wordt gezien dan in 2015. Hetzelfde geldt voor een vergelijking met 2018, behalve voor het algemene/fysieke deelaspect.

Land	algemeen totaal		economisch Totaal		sociaal-cultureel Totaal		Juridisch-adm. Totaal		Totaal	
Nederland	55,1	-0,8	49,7	-0,2	53,1	-1,2	46,5	+3,6	51,1	+0,7
Duitsland	58,7	-3,0	56,3	+0,7	58,0	-2,3	49,0	+5,0	55,5	+0,3
Totaal	56,9	-2,4	53,1	-0,1	55,6	-2,4	47,8	+4,3	53,3	+0,2

De totale perceptie van de barrièrewerking van de grens is binnen de algemene, economische en sociaal-culturele dimensie voor beide landen licht gestegen, maar voor de juridisch-administratieve dimensie duidelijk gedaald. Voor Nederlanders is de totale perceptie van de grens als barrière iets sterker gedaald dan voor de Duitsers. Verder geldt (net als in 2015 en 2018) dat de barrièrewerking bij Nederlanders nog altijd sterker is dan bij Duitsers. Wel zijn de verschillen van de totaalscores tussen beide landen kleiner geworden t.o.v. de verschillen uit 2015 en 2018, behalve voor het juridisch-administratieve deelaspect.

4.2.3 Perceptie van de grens naar opleidingsniveau

Sector	Algemeen		Economisch		Sociaal-cultureel		Juridisch-administratief	
	dagelijks	vanzelf.	dagelijks	vanzelf.	dagelijks	vanzelf.	dagelijks	vanzelf.
Lager	72,4	41,4	65,3	41,8	66,8	43,6	53,6	42,7
Middel	74,1	40,0	65,2	38,7	68,3	41,1	54,8	41,7
Hoger	74,6	41,7	64,0	44,9	67,9	46,2	49,2	44,2
Totaal	73,9	39,9	64,8	41,3	67,9	43,3	52,7	42,9

In de vorige metingen zaten de groepen lager en gemiddeld opgeleid nog bij elkaar vanwege de ondervertegenwoordiging van lager opgeleiden. In deze steekproef is dat niet het geval en daarom zijn de groepen apart genomen. Ten opzichte van 2015 is de barrièrewerking bij lager en middel opgeleiden in de dagelijkse praktijk binnen algemeen en sociaal-cultureel deelaspect licht versterkt, terwijl deze op economisch gebied iets, en op juridisch-administratief gebied sterk afgenomen is. Voor hoger opgeleiden is de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk op alle fronten behalve het algemene deelaspect gedaald. Het verschil tussen de opleidingsniveaus voor de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk is kleiner geworden t.o.v. het verschil in 2015.

Verder is voor alle opleidingsniveaus en binnen alle deelaspecten de vanzelfsprekendheid van de grens in ongeveer gelijke mate toegenomen.

Sector	algemeen totaal	economisch Totaal	sociaal-cultureel Totaal	Juridisch-adm. Totaal	Totaal
Lager	56,9	53,6	55,2	48,1	53,4
Middel	56,1	52,0	54,7	48,3	52,7
Hoger	58,2	54,4	57,0	46,7	54,1
Totaal	56,9	53,1	55,6	47,8	53,3

Kijkend naar de totaalscores voor de groepen binnen ieder deelaspect valt op dat de totale perceptie van de grens als barrière voor alle niveaus binnen de algemene, economische en sociaal-culturele deelaspecten versterkt is, terwijl deze binnen het juridisch-administratieve aspect daalde. Voor hoger opgeleiden als geheel is de totale barrièrewerking zeer licht gestegen, terwijl deze voor lager en middel opgeleiden wat meer gestegen is. Hierdoor heeft een verwisseling plaatsgevonden: voorheen kenden lager en middel opgeleiden een iets lagere totale barrièrewerking dan hoger opgeleiden, nu is dit omgekeerd.

4.2.4 Perceptie van de grens en kennis van INTERREG

Kent INTERREG	algemeen		economisch		sociaal-cultureel		Juridisch-administratief									
	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.								
Ja	67,3	+0,7	44,5	-6,8	63,5	+8,4	44,7	-9,4	65,5	+2,9	46,7	-8,8	53,0	+23,1	45,8	-10,7
Nee	74,8	+1,6	39,3	-7,6	65,0	+7,8	40,8	-6,7	68,2	+2,7	42,8	-8,7	52,6	+16,3	42,5	-18,0
Totaal	73,9	+4,3	39,9	-9,6	64,8	+8,8	41,3	-10,0	67,9	+5,3	43,3	-10,5	52,7	+20,1	42,9	-10,1

Net als in 2015 valt op dat voor alle deelaspecten de respondenten die niet bekend zijn met INTERREG een lagere barrièrewerking van de grens ervaren in de dagelijkse praktijk, in vergelijking met respondenten die wel bekend zijn met INTERREG. Tegelijkertijd blijkt dat respondenten die niet bekend zijn met INTERREG binnen alle deelaspecten de grens als meer vanzelfsprekend zien dan respondenten die wel bekend zijn met INTERREG.

Hierbij zijn de verschillen tussen kenners en niet-kenners voor wat betreft de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk binnen alle dimensies beduidend groter geworden dan ze in 2015 waren. Voor de vanzelfsprekend van de grens zijn de verschillen juist kleiner geworden, behalve voor het sociaal-cultureel deelaspect.

Kent INTERREG	algemeen totaal		economisch Totaal		sociaal-cultureel Totaal		Juridisch-adm. Totaal		Totaal	
Ja	55,9	-3,0	54,1	-0,3	56,1	-2,8	49,4	+6,1	53,9	+0,4
Nee	57,0	-3,1	52,9	+0,6	55,5	-1,4	47,6	+4,2	53,2	-0,3
Totaal	56,9	-2,5	53,1	-0,4	55,6	-2,5	47,8	+4,4	53,3	+0,1

Kijkend naar de totaalscores voor de groepen binnen ieder deelaspect valt op dat de totale barrièrewerking van de grens voor zowel kenners als niet-kenners binnen het algemene, economische en sociaal-culturele deelaspect steeg, behalve voor het economisch deelaspect voor niet-kenners. Voor het juridisch-administratief is de barrièrewerking daarentegen gedaald voor zowel kenners als niet-kenners. Voor kenners als geheel is de barrièrewerking gedaald, terwijl deze voor niet-kenners juist licht gestegen is.

4.2.5 Perceptie van de grens en bezoekfrequentie

Bezoek-frequentie	algemeen		economisch		sociaal-cultureel		Juridisch-administratief									
	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.								
1 x /week	73,8	+10,4	42,7	-10,8	66,8	+16,8	42,2	-11,3	71,9	+13,9	43,1	-12,8	52,5	+28,7	46,2	-14,3
1 x /maand	75,8	+6,9	38,3	-10,6	64,4	+10,2	40,2	-10,2	67,1	+5,7	41,1	-13,3	51,3	+20,5	41,1	-13,2
1 x /kwartaal	73,5	+2,6	38,8	-9,9	65,8	+7,9	40,4	-10,5	68,5	+3,0	43,1	-9,8	51,5	+15,1	42,8	-8,2
2 x /jaar	74,3	-0,1	37,4	-10,3	64,9	+3,5	39,2	-11,2	68,6	+4,2	39,8	-12,7	50,5	+13,3	42,3	-11,1
< 2x /jaar	77,0	+2,3	39,8	-8,0	66,1	+3,7	42,2	-7,7	69,9	+2,6	45,1	-6,3	54,0	+7,8	42,5	-5,6
Nooit	69,7	-3,3	43,6	+5,5	62,6	+0,6	43,6	+1,4	64,0	-0,3	46,8	+4,5	55,6	+9,2	43,9	+10,4
Totaal	73,9	+4,3	39,9	-9,5	64,8	+8,7	41,3	-9,9	67,9	+5,4	43,3	-10,3	52,7	+29,9	42,9	-11,2

In de dagelijkste praktijk is de barrièrewerking van de grens ten opzichte van 2015 sterker gedaald naarmate men meer de grens oversteekt. Alleen bij het juridisch-administratieve deelaspect geldt dat de barrièrewerking binnen alle categorieën sterk afgenomen is; maar wel veel sterker voor respondenten die de grens vaak oversteken, dan voor respondenten die dit niet of nauwelijks doen.

Voor de vanzelfsprekendheid van de grens is de barrièrewerking voor bijna alle categorieën toegenomen (men ervaart de grens als meer vanzelfsprekend); alleen bij respondenten die nooit de grens oversteken nam deze barrièrewerking af. Met name bij het juridisch-administratieve deelaspect is deze afname zeer sterk.

Bezoek-frequentie	algemeen totaal		economisch Totaal		sociaal-cultureel Totaal		Juridisch-adm. Totaal		Totaal	
1 x /week	58,2	-0,2	54,5	+2,9	57,5	+0,7	49,3	+7,3	54,9	+2,9
1 x /maand	57,0	-1,7	52,3	-0,4	54,1	-3,8	46,2	+3,6	52,4	-0,4
1 x /kwartaal	56,1	-3,6	53,1	-1,3	55,8	-3,2	47,2	+3,4	53,1	+0,9
2 x /jaar	55,8	-5,1	52,1	-3,2	54,2	-4,0	46,4	+1,1	52,1	-2,3
< 2x /jaar	58,4	-2,9	54,2	-2,0	57,5	-1,5	48,2	+0,4	54,6	-1,4
Nooit	56,7	+1,1	53,1	+1,0	55,4	+2,4	49,8	+9,8	53,7	+5,2
Totaal	56,9	-2,5	53,1	-0,5	55,6	-2,3	47,8	+4,3	53,3	+0,0

Kijkend naar de totaalscores voor de groepen binnen ieder deelaspect, lijkt de bezoekfrequentie een licht verband te houden met de grensperceptie. De totale lijkt binnen ieder deelaspect barrièrewerking wat lager naarmate men vaker de grens oversteekt. De verband is echter maar lichtjes waar te nemen en omvat ook schommelingen. Bovendien vormt opnieuw de categorie mensen die 'nooit' de grens oversteekt hier een uitzondering.

De totale barrièrewerking voor alle groepen samen is licht gestegen binnen de algemene, economische en sociaal-culturele dimensie, maar gedaald bij de juridisch-administratieve dimensie. De veranderingen t.o.v. 2015 laten verder geen bepaalde lijn zien. Wel valt op dat de totale barrièrewerking het sterkst is afgenomen voor zowel de respondenten die het vaakst als die nooit de grens oversteken.

4.2.6 Perceptie van de grens en grensoverschrijdende ervaringen

Economisch

Grens-overschr. ervaring	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
<i>Ja</i>	65,7 +10,0	41,1 -10,3	53,4 +0,0
<i>Nee</i>	62,0 +2,7	44,0 -5,9	53,0 +1,0
Totaal	64,8 +8,8	41,8 -9,4	53,3 +0,0

Binnen het economische deelaspect valt op dat mensen die ervaringen hebben over de grens binnen deze dimensie nu een sterk lagere barrièrewerking kennen in de dagelijkse praktijk dan in 2015 en 2018; lager ook dan mensen zonder deze ervaringen, terwijl in 2015 het omgekeerde het geval was. Voor zowel respondenten met als zonder economische ervaringen over de grens is de vanzelfsprekendheid van de grens sterk toegenomen. De grens is nu ook vanzelfsprekender voor mensen met economische ervaringen over de grens dan voor mensen zonder deze ervaringen, terwijl dit in 2015 omgekeerd was. In 2018 begon deze ontwikkeling al, maar deze heeft zich sterker doorgezet.

Sociaal-cultureel

Grens-overschr. ervaring	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
<i>Ja</i>	65,8 +2,6	41,4 -12,8	53,6 -5,0
<i>Nee</i>	62,8 +3,4	42,8 -5,1	52,8 -0,5
Totaal	64,8 +8,8	41,8 -9,4	53,3 +0,0

Binnen het sociaal-culturele deelaspect laten respondenten met sociaal-culturele ervaringen over de grens een lichte daling van de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk zien. Respondenten zonder deze ervaringen laten een iets sterkere daling zien. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens wordt precies het omgekeerde waargenomen. De stijging van de vanzelfsprekendheid voor mensen met sociaal-culturele ervaringen is hoog. Zij zien de grens nu als méér vanzelfsprekend dan mensen zonder sociaal-culturele ervaringen, in tegenstelling tot de situatie in 2015. Dit was ook al in 2018 het geval, maar deze ontwikkeling heeft zich sterker doorgezet, waardoor het voor beiden nog verder is gedaald en het verschil bovendien groter is geworden.

De totale barrièrewerking is voor beide groepen respondenten toegenomen, maar voor mensen met sociaal-culturele ervaringen veel sterker dan voor mensen zonder deze ervaringen. Hierdoor is het verschil tussen beide groepen voor wat betreft de totale barrièrewerking van de grens binnen de sociaal-culturele dimensie afgenomen ten opzichte van dit verschil in 2015 en 2018.

Juridisch-administratief

Grens-overschr. ervaring	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Ja	62,1 +38,0	41,6 -15,4	51,9 +10,4
Nee	65,4 +24,8	41,9 -9,1	53,6 +7,6
Totaal	64,8 +8,8	41,8 -9,4	53,3 +0,0

Binnen het juridisch-administratieve deelaspect laten zowel respondenten met als zonder ervaringen over de grens op dit gebied een enorm sterke daling van de barrièrewerking zien; bij mensen met deze ervaringen is de daling wel veel sterker. De vanzelfsprekendheid van de grens is voor beide groepen respondenten tegelijkertijd behoorlijk toegenomen; opnieuw vooral bij respondenten met juridisch-administratieve ervaringen over de grens. Samen leidde dit voor beide groepen respondenten tot een daling van de totale barrièrewerking van de grens. Ook hier bouwt dit voort op de ontwikkelingen tussen 2015 en 2018, alleen zijn de veranderingen nu veel sterker.

4.3 Organisaties

4.3.1 Perceptie van de grens op deelaspecten en dimensies

Situatie tussenmeting (2021) in vergelijking met nulmeting (2015) en tussenmeting (2018)

Perceptie van de grens		Gem. 2021	Gem. 2018*	Gem. 2015*	Verandering t.o.v. 2015
Economisch	in de dag. praktijk	54,4	50,3	50,2	+ 4,2
	als vanzelfsprekend	52,2	52,0	52,9	- 0,7
Sociaal-cultureel	in de dag. praktijk	45,8	45,8	45,2	+ 0,6
	als vanzelfsprekend	49,0	50,0	49,5	-0,5
Juridisch-administratief	in de dag. praktijk	28,6	27,4	29,5	- 0,9
	als vanzelfsprekend	52,6	54,2	54,0	-1,4
Economisch	totaal	53,3	51,1	51,5	+1,8
Sociaal-cultureel	totaal	47,4	47,8	47,3	+ 0,1
Juridisch-administratief	totaal	40,6	40,9	41,6	- 1,0
'Overall'		47,2	46,4	46,5	+0,7

*De scores uit de metingen van 2015 en 2018 komen uit een andere steekproef en zijn dus niet gebaseerd op dezelfde N-waarde

In vergelijking met 2015 en 2018 geldt voor alle deelaspecten dat de veranderingen in grensperceptie voor zowel de dagelijkse praktijk als de vanzelfsprekendheid relatief klein zijn. De grootste verandering is de afname van de perceptie van de grens als barrière in de dagelijkse praktijk binnen de economische dimensie. Dit deelaspect kent ook de grootste totale vermindering van de barrièrewerking waar deze voor het juridisch-administratieve deelaspect juist iets toenam. Wat opvalt is dat de perceptie van de grens als barrière voor de vanzelfsprekendheid gegroeid is. De algehele barrièrewerking van de grens is lichtelijk afgenomen.

4.3.2 Perceptie van de grens naar land

Land	economisch		sociaal-cultureel		juridisch-administratief							
	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.	dagel.	vanzelf.						
Nederland	46,7	+1,3	45,7	-3,4	40,8	-1,6	44,9	-1,4	28,3	-1,7	51,8	+1,8
Duitsland	59,4	+6,1	55,3	-0,2	50,4	-2,2	50,9	-1,5	29,1	-0,3	53,4	-1,8
Totaal	54,4	+4,4	52,2	-0,6	45,8	+0,2	49,0	+0,6	28,6	-1,0	52,6	-1,9

In vergelijking met 2015 geldt dat voor organisaties uit Duitsland zowel de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk als de vanzelfsprekendheid van de grens bij alle aspecten versterkt is, behalve bij de grens op economisch gebied in de dagelijkse praktijk. Voor Nederland geldt hetzelfde, alleen is daar ook de vanzelfsprekendheid van de grens op juridisch-administratief gebied minder geworden.

De verschillen tussen Nederland en Duitsland zijn voor de economische dimensie groter geworden t.o.v. deze verschillen in 2015 en 2018. In de sociaal-culturele dimensie zien we dat de verschillen voor wat betreft de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk zijn toegenomen, terwijl deze voor de vanzelfsprekendheid kleiner geworden is. Voor het juridisch-administratieve deelaspect zien we een verwisseling. In 2015 kende Nederlandse organisaties een licht kleinere barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk dan Duitse organisaties, en een grotere vanzelfsprekendheid. Nu is dit andersom. Dit was in 2018 ook al het geval.

Land	eco. Totaal		soc.-cult. Totaal		jur.-adm. Totaal		Totaal	
Nederland	46,2	-1,1	42,9	-1,5	40,0	-1,8	43,0	-1,4
Duitsland	57,4	+2,9	50,7	+0,4	41,3	-0,7	50,0	+1,4
Totaal	53,3	+2,1	47,4	-0,2	40,6	-1,3	47,2	-0,5

Voor Nederland geldt dat voor het economische deelaspect de totale barrièrewerking licht toegenomen is. Voor Duitsland geldt dat voor het economische deelaspect de totale barrièrewerking licht afgenomen is. In het sociaal-culturele deelaspect is de barrièrewerking voor Nederlandse organisaties ook toegenomen, terwijl het voor Duitse afgenomen is. Voor het juridisch-administratieve deelaspect geldt daarentegen voor beide landen dat de barrièrewerking licht is toegenomen ten opzichte van 2015. Over het totaal gezien is de barrièrewerking voor Nederlandse organisaties toegenomen, terwijl het voor Duitse afgenomen is ten opzichte van 2015. Voor het economische deelaspect staat dit haaks op de ontwikkeling die in 2018 is waargenomen. Wat ook opvalt is dat de ontwikkeling van het juridisch-administratieve deelaspect is omgedraaid ten opzichte van 2018. Daar waren het nog Duitse organisaties die een sterkere negatieve verandering in de barrièrewerking van de grens bemerkten.

4.3.3 Perceptie van de grens naar organisatietype

Sector	economisch				sociaal-cultureel				juridisch-administratief			
	dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.	
Overheid	54,6	+8,4	53,8	+1,5	47,6	+4,3	52,4	-2,3	30,9	+4,1	51,8	-2,1
(Semi) privaat	57,2	+5,6	49,7	+2,6	47,6	+0,6	47,2	+0,0	33,7	+4,0	51,9	+0,5
Kennis/Onderw.	52,7	+2,1	54,0	+0,2	45,9	+0,7	49,6	+1,0	29,7	-1,3	51,0	-2,6
Overig	49,4	-9,9	51,1	-4,7	39,5	-8,0	46,6	-7,6	25,2	-9,9	54,0	-3,9
Totaal	54,4	+4,4	52,2	-0,6	45,8	+0,2	49,0	+0,6	28,6	-1,0	52,6	-1,9

Wat hier opvalt in vergelijking met de metingen uit 2015 en 2018, is dat de overheidsorganisaties over het algemeen minder barrièrewerking ervaren dan de andere organisaties. In 2015 en 2018 was dat namelijk wel het geval. Wat ook opvalt, is dat organisaties die niet in de sector overheid, semi-privaat of kennis/onderwijsinstelling zitten, een veel sterkere negatieve verandering van de barrièrewerking van de grens meemaken.

Sector	eco. Totaal		soc.-cult. Totaal		jur.-adm. Totaal		Totaal
Overheid	54,2	+5,2	46,3	-0,4	41,3	+1,0	46,9 +1,5
(Semi) privaat	53,4	+2,4	47,4	+0,3	42,8	+2,3	47,9 +1,6
Kennis/Onderw.	53,4	+1,1	47,7	+0,8	40,3	-2,0	47,2 +1,3
Overig	50,3	-7,3	43,0	-10,3	39,6	-7,1	44,4 -6,7
Totaal	53,3	+2,1	47,4	-0,2	40,6	-1,3	47,2 -0,5

Voor de totaalscores per deelaspect kan opgemerkt worden dat de barrièrewerking op alle fronten afnam voor overheidsorganisaties, (semi)private ondernemingen en onderwijsinstellingen, terwijl deze op alle fronten toename voor overige ondernemingen.

4.3.4 Perceptie van de grens en kennis van INTERREG

Kent Interreg	economisch				sociaal-cultureel				juridisch-administratief			
	dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.		dagel.		vanzelf.	
Ja	54,2	-1,3	52,6	-1,7	46,1	-0,8	49,1	+0,8	27,8	-2,2	53,2	-0,1
Nee	66,7	+9,6	55,4	+3,8	48,8	+13,9	44,6	+1,9	48,8	+1,1	35,7	+0,7
Totaal	54,4	+4,4	52,2	-0,6	45,8	+0,2	49,0	+0,6	28,6	-1,0	52,6	-1,9

Net als in 2015 valt op dat voor alle deelaspecten de organisaties die niet bekend zijn met INTERREG een sterk lagere barrièrewerking van de grens ervaren in de dagelijkse praktijk, in vergelijking met respondenten die wel bekend zijn met INTERREG. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens geldt precies het omgekeerde voor het economische en het juridisch-administratieve deelaspect. Voor het sociaal-culturele deelaspect ligt het juist andersom.

Ten opzichte van 2015 is de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk voor niet-kenners verder binnen alle deelaspecten gedaald, en de vanzelfsprekendheid afgenomen. Voor kenners is dit precies omgekeerd; de grens wordt binnen alle deelaspecten sterker als barrière ervaren in de dagelijkse praktijk, en is meer vanzelfsprekend geworden (behalve binnen het sociaal-culturele aspect).

Kent Interreg	eco. Totaal	soc.-cult. Totaal	jur.-adm. Totaal	Totaal
Ja	53,4 +1,9	47,6 +0,8	40,5 10,6	47,2 +0,9
Nee	61,0 +8,9	46,7 +0,4	42,3 +2,8	50,0 +1,8
Totaal	53,3 +2,1	47,4 -0,2	40,6 -1,3	47,2 -0,5

Voor de totale barrièrewerking van de grens geldt dat deze voor kenners van INTERREG licht is afgenomen en voor niet-kenners iets sterker is afgenomen. De totale barrièrewerking voor niet-kenners is ook behoorlijk lager dan voor kenners. Zoals in 2015 reeds gesteld kan dit wellicht verklaard worden doordat de kenners iets meer geconfronteerd worden met de grens, terwijl de niet-kenners hier minder ervaring mee hebben. Verder blijkt dat de verschillen tussen kenners en niet kenners tussen 2018 en 2021 minder sterk zijn toegenomen dan tussen 2015 en 2018.

4.3.5 Perceptie van de grens en grensoverschrijdende ervaringen

Economisch

Grens-overschr. ervaring	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Ja	42,2 -6,8	51,6 -1,4	46,9 -4,1
Nee	48,8 -11,2	50,1 +3,8	49,4 -2,0
Totaal	43,0 -9,7	51,4 -0,6	47,2 -3,9

De verandering die hier is weergegeven is de verandering ten opzichte van 2018. Dat is hier gedaan omdat er redelijk grote veranderingen te bemerken zijn in de tijdsspanne van de afgelopen 3 jaar. De barrièrewerking van de grens is sterker voor organisaties met economische grensoverschrijdende ervaringen dan voor organisaties zonder die ervaringen. Verder valt op dat zowel voor organisaties met als organisaties zonder grensoverschrijdende economische ervaringen de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk flink gegroeid is. Dit geldt met name voor organisaties zonder die ervaringen. Gekeken naar de totaalscores, is de ontwikkeling tussen 2015 en 2018 sterker doorgezet tussen 2018 en 2021 en zijn de verschillen tussen beide groepen groter geworden.

Juridisch-administratief

Grens-overschr. ervaring	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
<i>Ja</i>	40,9 +17,5	52,0 -3,2	46,5 +7,2
<i>Nee</i>	50,2 +11,6	49,4 -0,8	49,8 +5,1
Totaal	43,0 +15,6	51,4 -2,5	47,2 +6,5

Voor het juridisch-administratieve aspect geldt een compleet andere ontwikkeling. Voor beide groepen geldt dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk op juridisch-administratief gebied enorm verminderd is. De vanzelfsprekendheid van de grens is daarentegen iets gestegen. Al met al is de barrièrewerking van de grens voor dit deelaspect verminderd en in iets sterkere mate voor organisaties die wel grensoverschrijdende juridisch-administratieve ervaringen hebben dan voor organisaties die dat niet hebben.

4.4 Perceptie van de grens op het deelaspect Covid-19

Voor het deelaspect 'Covid-19' dat meegenomen is in de enquête voor dit onderzoek, is net als bij de andere deelaspecten ook een samengestelde score voor beide dimensies vastgesteld; dus voor de perceptie van de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk, en voor de vanzelfsprekendheid van de grens. Dit wordt gedaan op basis van de 7 semantische differentialen, die tezamen in paren van 3 en 4 de dimensies 'in de alledaagse praktijk' en 'als vanzelfsprekend' opmaken. Omdat er hier geen sprake is van 5 antwoordcategorieën, die net als de resultaatindicator tot een schaal van 100 kunnen worden veranderd, wordt hier gebruik gemaakt van een andere berekening. Bovendien betreft het hier geen momentopname die vergeleken kan worden met een eerdere moment opname. Deze vraag geeft eerder een proces van verandering aan betreffende grensperceptie in het licht van de Covid-19 situatie. De vraag hier was: 'Als u terugdenkt aan de periode voor de situatie rondom Covid-19, hoe beschouwt u dan nu de Nederlands-Duitse grens in vergelijking met de situatie voor Covid-19?'. Aangezien de antwoordcategorieën 'meer', 'gelijk' of 'minder' zijn, leent deze vraag zich er dan ook voor om een verandering in grensperceptie aan te duiden.

Hierbij moet vermeld worden dat de scores die hierna gepresenteerd worden niet vergelijkbaar zijn met de waarden van scores zoals die eerder in dit hoofdstuk voor de grensperceptie van burgers gepresenteerd zijn. Een score van -4 betekent bijvoorbeeld dus niet een grensperceptie van -4 of een vermindering van de grensperceptie met -4. Deze score is een op zichzelf staande score die een proces van verandering reflecteert.

In dit hoofdstuk worden de resultaten voor het deelaspect 'Covid-19' in relatie tot de perceptie van de barrièrewerking van de grens gepresenteerd, waarbij deze ook in verband worden gebracht met variabelen zoals die bij de andere deelaspecten getoond zijn zoals land van herkomst, opleidingsniveau etc. Bij de tabellen wordt waar relevant een toelichting gegeven bij opvallende scores of waar te nemen verbanden tussen scores.

4.4.1 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: algemeen

Verandering van perceptie van de grens		N	Gem.
Covid-19 aspect	in de dagelijkse praktijk	1162	-41,5
	als vanzelfsprekend	1162	-0,69
Totaal		1162	-21,1

De totale invloed van de situatie rondom Covid-19 op de perceptie van de Duits-Nederlandse grens voor de doelgroep burgers wordt hier uitgedrukt met de score -21,1. Dit betekent dat de situatie rondom Covid-19 heeft geleid tot een sterkere barrièrewerking van de Duits-Nederlandse grens. Het getal is immers negatief en geeft een verandering weer, die wordt uitgedrukt op een schaal van -100 tot 100.

Er is een groot verschil als naar de twee dimensies apart wordt gekeken. De score voor de dagelijkse praktijk is -41,5, terwijl de score voor de vanzelfsprekendheid -0,69 is. De barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk is voor burgers dus aanzienlijk gestegen door de situatie rondom Covid-19. De vanzelfsprekendheid van de grens is daarentegen vrijwel gelijk gebleven. Vergeleken met de algemene vragen over de grensperceptie is hier een geheel andere tendens te zien. Daar vonden de burgers dat de grens in de dagelijkse praktijk een mindere barrièrewerking kent en de vanzelfsprekendheid van de grens juist groter was. Als de respondenten worden gevraagd deze vraag te beantwoorden in het licht van de situatie rondom Covid-19 zijn er dus heel andere resultaten zichtbaar. Zodoende heeft de situatie rondom Covid-19 toch een sterke invloed op de perceptie van de grens in de dagelijkse praktijk.

In de volgende paragrafen is over het algemeen dezelfde tendens te vinden. De barrièrewerking van de grens is met name sterker geworden in de dagelijkse praktijk. Hier zullen de veranderingen in de grensperceptie worden besproken. De verandering wordt gepresenteerd voor diverse achtergrondkenmerken en vervolgens wordt tekstueel duidelijk gemaakt wat opvalt in de tabellen.

Verandering van perceptie van de grens		N	Gem.
Vluchtelingenaspect	in de dagelijkse praktijk	1442	-9,41
	als vanzelfsprekend	1442	-4,22
Totaal		1442	-6,75

Voorgaande tabel komt uit de vorige tussenmeting die voor dit lopende onderzoek is uitgevoerd. Daar werd dezelfde berekening gemaakt maar dan voor de situatie naar aanleiding van de 'vluchtelingen crisis' van 2015. De verschillen tussen deze tabel en de voorgaande zijn groot. De situatie omtrent Covid-19 heeft ogenschijnlijk een veel directere uitwerking op de gepercipieerde barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk dan de vluchtelingensituatie. Men kon namelijk daadwerkelijk de grens niet over of moest hiervoor

aan allerlei voorwaarden voldoen in de Covid-19 periode, waardoor deze situatie een veel grotere invloed op het dagelijkse leven van mensen heeft dan de vluchtelingensituatie. De vluchtelingensituatie had een grotere ‘mentale’ afstand tot de mensen dan de Covid-19 situatie. Daarom is het een logische uitkomst dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk en over het geheel gezien sterker beïnvloed is door de Covid-19 situatie dan door de vluchtelingensituatie.

4.4.2 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: naar land

Land	Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Nederland	-48,3	-0,60	-24,5
Duitsland	-34,7	-0,77	-17,7
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Wat hier opvalt is dat de totale invloed van Covid-19 op grenspereceptie hier beduidend sterker is voor burgers uit Nederland dan burgers uit Duitsland. Dit is met name te wijten aan het grote verschil in de veranderde perceptie van de grens in de dagelijkse praktijk. De Nederlanders ervaren een sterkere verandering in hun perceptie van de grens in de dagelijkse praktijk in de context van de Covid-19 situatie dan de Duitsers. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens is er een minimaal verschil waarneembaar. Het kan zijn dat de grotere verandering voor Nederlanders te wijten is aan de regelgeving omtrent het oversteken van de grens van Nederland en Duitsland. Mogelijk was het voor Duitsers minder moeilijk de grens over te steken dan voor Nederlanders over een groot gedeelte van de periode waarin Covid-19 speelde en nog altijd speelt in de maatschappij.

4.4.3 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: naar opleidingsniveau

Niveau	Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Lager	-36,3	-4,1	-20,2
Middel	-41,3	-0,04	-20,7
Hoger	-45,1	-0,2	-22,7
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Het blijkt dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk het sterkst is gestegen voor mensen met een hoger opleidingsniveau, gevolgd door respectievelijk middel opgeleiden en lager opgeleiden. Mogelijk hebben hoger opgeleiden meer te maken met de grens in hun dagelijkse leven dan lager opgeleiden. Deze score van 45,1 ligt boven het totale gemiddelde voor de verandering van de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk. Bij de lager

en middel opgeleiden ligt deze onder het totale gemiddelde. Hetzelfde geldt voor de totale barrièrewerking van de grens. Wat wel opvalt is dat de toename van de vanzelfsprekendheid van de grens voor de middel en hoger opgeleiden lager dan het totale gemiddelde ligt. Voor de lager opgeleiden ligt de toename van de vanzelfsprekendheid echter een stuk hoger dan het gemiddelde. Met een score van -4,1 ervaren de lager opgeleiden een sterkere barrièrewerking van de grens op het gebied van vanzelfsprekendheid.

4.4.4 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: kennis van INTERREG

Kent Interreg	Grensperceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>Ja</i>	-36,5	-1,08	-18,7
<i>Nee</i>	-42,2	-0,6	-21,4
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Wat hier opvalt is dat de verandering van de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk groter is voor mensen die INTERREG niet kennen dan voor mensen die INTERREG wel kennen. Bij niet-kenners heeft de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk een score van -42,2. De grens is in de dagelijkse praktijk dus een sterkere barrière geworden. Bij 'kenners' is dit -36,5, wat ook een stevige versterking aanduidt, maar desondanks aanzienlijk verschilt van de score bij niet-kenners. Voor wat de vanzelfsprekendheid van de grens betreft zijn ook hier de scores erg laag. Deze is in hele lichte mate versterkt voor beide groepen. Hier is het echter het geval dat de verandering bij kenners sterker is dan de verandering bij niet-kenners. Voor mensen die INTERREG wel kennen is de grens sterker vanzelfsprekend geworden dan voor mensen die INTERREG niet kennen.

4.4.5 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: bezoekfrequentie

Bezoek-frequentie	Grensperceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>1 x /week</i>	-46,7	3,8	-21,5
<i>1 x /maand</i>	-46,1	-1,73	-22,2
<i>1 x /kwartaal</i>	-46,3	-0,63	-23,5
<i>2 x /jaar</i>	-48,4	-0,20	-24,3
<i>< 2x /jaar</i>	-42,7	-3,3	-23,0
<i>Nooit</i>	-24,7	-2,1	-13,4
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Wat hier opvalt is dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk met name is gestegen voor mensen die vaker de grens overgaan. Voor de groep mensen die nooit de grens over gaat is de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk veruit het minst veranderd. Voor de

groepen die een keer per week, een keer per maand of een keer per kwartaal de grens overgaan is ongeveer dezelfde verandering waar te nemen qua barrièrewerking in de dagelijkse praktijk. Voor mensen die twee keer per jaar de grens overgaan is het weer iets sterker en voor mensen die minder dan twee keer per jaar de grens overgaan iets minder sterk. Bij de vanzelfsprekendheid van de grens is er sprake van meer verdeling qua verandering. Hier is te zien dat voor de mensen die een keer per week de grens overgaan de vanzelfsprekendheid is verminderd. Voor alle andere groepen is de vanzelfsprekendheid juist versterkt. Deze verandering is met name sterk bij de mensen die het minst de grens overgaan en wat milder bij mensen die een gemiddelde grensovergang in deze steekproef hebben. Voor de totale verandering qua barrièrewerking is te zien dat deze veruit het minst sterk is bij mensen die nooit de grens overgaan. Bij de andere groepen ligt deze verandering ongeveer op hetzelfde niveau, waarbij opvalt dat de groepen die vaker de grens overgaan een iets lichtere negatieve verandering bemerken qua totale barrièrewerking van de grens.

4.4.6 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: naar leeftijd en geslacht

Leeftijd	Grensperceptie binnen het Covid-19 aspect		
	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
18-30	-32,7	-3,4	-18,0
30-50	-36,7	0,83	-17,9
50-65	-45,0	0,56	-22,2
ouder dan 65	-47,9	-3,3	-25,6
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Wanneer de verandering in grensperceptie wordt opgesplitst naar leeftijdscategorieën is er duidelijk te zien dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk sterker is voor oudere mensen. Alle groepen laten hier een veel sterkere barrièrewerking in de dagelijkse praktijk zien dan voor de situatie rondom Covid-19. De laagste score (de sterkste negatieve verandering) is echter te zien bij de mensen die ouder zijn dan 65, respectievelijk gevolgd door mensen tussen de 50 en 65, mensen tussen de 30 en 50 en mensen tussen de 18 en 30. Ditzelfde verband geldt voor de totale verandering van de barrièrewerking van de grens. Opnieuw wordt er voor de vanzelfsprekendheid van de grens een andere ontwikkeling gevonden. Hier laten met name de jongste en de oudste leeftijdsgroep een negatieve verandering zien qua vanzelfsprekendheid van de grens. Voor hen is de grens in de context van de situatie rondom Covid-19 vanzelfsprekender geworden. De middelste twee leeftijdsgroepen laten daarentegen een lichte positieve verandering zien ten aanzien van de vanzelfsprekendheid van de grens. Voor hen is de grens juist minder vanzelfsprekend geworden.

Geslacht	Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Man	-42,2	-0,62	-21,4
Vrouw	-40,6	-0,87	-20,7
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

Voor mannen en vrouwen zijn er nauwelijks noemenswaardige verschillen ten aanzien van de verandering van de grenspereceptie. Bij mannen is de negatieve verandering van de barrièrewerking in de dagelijkse praktijk net iets sterker dan voor vrouwen, terwijl dit voor de vanzelfsprekendheid andersom is. De gemiddelden van beide groepen liggen echter erg dichtbij het totale gemiddelde, voor zowel de twee dimensies als de totale verandering.

4.4.7 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: het belang van de grens

Bestaan van de grens		Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
		Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Belangrijk	1	-39,3	-7,6	-23,5
	2	-38,9	-2,8	-20,9
	3	-33,5	-1,0	-17,3
	4	-49,4	-0,44	-24,9
Onbelangrijk	5	-50,6	7,2	-21,7
Totaal		-41,5	-0,69	-21,1

Het belangrijk vinden van het bestaan van de grens lijkt een rol te spelen bij de verandering in grenspereceptie in het licht van Covid-19. Naarmate men het bestaan van de grens minder belangrijk vindt, is de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk sterker negatief veranderd. Dit blijkt uit de hoge scores voor de groep mensen die het bestaan van de grens minder belangrijk vinden; -49,4 en -50,6. De middelste groep, die neutraal is in of het bestaan van de grens belangrijk is, wijkt het meest af van de andere groepen. Wat verder ook opvallend is, is dat de groep mensen die het bestaan van de grens het meest belangrijk vindt, de grens veel vanzelfsprekender vindt dan voor de situatie rondom Covid-19. Daarna loopt dit af voor alle groepen, met uitgang van de groep die het bestaan van de grens onbelangrijk vindt. Deze laatste groep vindt juist dat de grens veel minder vanzelfsprekend is geworden. Als er gekeken wordt naar de totale verandering van de grenspereceptie, is er te zien dat er geen eenduidig antwoord bestaat op of het belangrijk vinden van het bestaan de grens samengaat met een bepaalde verandering qua grenspereceptie. Wel is te zien dat de neutrale groep de minst grote negatieve verandering van de barrièrewerking van de grens aangeeft.

Ervaren van de grens		Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
		Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
Belangrijk	1	-37,5	-8,7	-23,1
	2	-36,9	-7,1	-22,0

	3	-28,1	-1,6	-14,8
	4	-54,3	0,39	-27,0
<i>Onbelangrijk</i>	5	-52,7	6,6	-23,1
Totaal		-41,5	-0,69	-21,1

Bij het belangrijk vinden van het ervaren van de grens wordt ongeveer dezelfde tendens gevonden als bij het belangrijk vinden van het bestaan van de grens. Ook hier is de verandering van de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk het grootst voor de groepen die het ervaren van de grens minder belangrijk vinden. Bovendien, wijkt de neutrale groep weer aanzienlijk af van alle andere groepen voor deze dimensie. Met name bij de twee groepen die het ervaren van de grens belangrijker vinden is de vanzelfsprekendheid van de grens sterker geworden. Daarentegen is, net als bij de het vorige achtergrondkenmerk, de vanzelfsprekendheid van de grens juist minder geworden bij de groep die het ervaren van de grens het minst belangrijk vindt. Verder valt het op dat ook hier de neutrale groep een veel minder sterke verandering van de barrièrewerking van de grens aangeeft dan de andere groepen.

4.4.8 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: naar ervaring Covid-19 situatie

	Verandering grensovergang	Grensperceptie binnen het Covid-19 aspect		
		Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
<i>Duidelijk afgenomen</i>	1	-56,0	2,4	-26,8
<i>Iets afgenomen</i>	2	-39,4	0,2	-19,6
<i>Ongeveer hetzelfde</i>	3	-21,3	-5,0	-13,1
<i>Iets toegenomen</i>	4	-12,4	-16,4	-14,4
<i>Duidelijk toegenomen</i>	5	-15,6	5,0	-5,3
Totaal		-41,5	-0,69	-21,1

De verandering in grensovergang vergeleken met voor de Covid-19 situatie hangt sterk samen met een veranderde grensperceptie. Voor mensen voor wie de grensovergang is verminderd, is de grens als barrière in de dagelijkse praktijk veel sterker geworden. Dit geldt ook voor mensen die vaker de grens over zijn gegaan, maar in aanzienlijk mindere mate. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens ligt dit heel anders. Voor mensen die een duidelijk afgenomen of iets afgenomen grensovergang hebben, is de grens iets vanzelfsprekender geworden. Voor mensen voor wie de grensovergang ongeveer hetzelfde is gebleven of iets is toegenomen, is de grens juist veel minder vanzelfsprekend geworden. Voor de mensen voor wie de grensovergang duidelijk is toegenomen is de grens dan wel weer veel vanzelfsprekender geworden. Over het totaal gezien is de verandering in de barrièrewerking van de grens het grootst en meest negatief naarmate de grensovergang sterker is afgenomen.

Invloed Covid-19 maatregelen	Grenspereceptie binnen het Covid-19 aspect		
	Dagelijks	Vanzelfsprekend	Totaal
<i>Klein</i>	-32,8	-6,4	-19,6
<i>Gemiddeld</i>	-32,3	-1,3	-16,8
<i>Groot</i>	-49,5	0,8	-24,3
Totaal	-41,5	-0,69	-21,1

De invloed van de maatregelen rondom Covid-19 heeft een bepaalde uitwerking op de veranderde grenspereceptie. Mensen die een lagere invloed van de maatregelen op hun directe leven ervaren, merken een kleinere verandering in hun grenspereceptie in het licht van Covid-19. Het kan zijn dat mensen die minder invloed ervaren bijvoorbeeld verder van de grens wonen. Zij hebben wel te maken met Covid-19 maatregelen in hun eigen land, maar ervaren niet de hinder die grensopdelaars mogelijk ervaren bij Covid-19 maatregelen omtrent de grensovergang. Wat opvalt is dat mensen die een grote invloed van de maatregelen op hun leven ervaren een aanzienlijk sterkere verandering merken in hun dagelijks leven. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens geldt wederom het omgekeerde. Mensen die een kleine of gemiddelde invloed ervaren zien de grens als minder vanzelfsprekend. Daarentegen zien mensen die een grote invloed van de maatregelen ervaren de grens als vanzelfsprekender.

4.4.9 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties

Verandering van perceptie van de grens		N	Gem.
<i>Covid-19 aspect</i>	in de dagelijkse praktijk	242	-75,3
	als vanzelfsprekend	242	+10,8
Totaal		242	-43,1

Voor de doelgroep organisaties geeft de score een flinke verandering aan van de grens in de dagelijkse praktijk in de context van Covid-19. De negatieve score van -75,3 geeft aan dat er een enorme negatieve verandering heeft plaatsgevonden voor wat de grens in de alledaagse praktijk betreft. Met andere woorden, voor organisaties is de grens een veel sterkere barrière in de dagelijkse praktijk geworden naar aanleiding van de situatie rondom Covid-19. De vanzelfsprekendheid van de grens is daarentegen gedaald (heeft een hogere score). De score van +10,8 geeft een proces van verandering weer waarbij een positieve waarde dus gelijkstaat aan een lagere vanzelfsprekendheid. Het ervaren van een grotere barrièrewerking in de dagelijkse praktijk, kan er mogelijk voor zorgen dat men de grens als minder vanzelfsprekend beschouwt, in de zin van het minder normaal, minder nuttig, minder belangrijk en minder natuurlijk vinden van de grens.

4.4.10 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties naar land

Land	Grenspceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>Nederland</i>	-76,2	+8,6	-42,4
<i>Duitsland</i>	-76,5	+9,8	-43,2
Totaal	-75,3	+10,8	-43,1

Voor Nederlandse en Duitse organisaties bestaat er een klein verschil qua proces van verandering in grensperceptie dat is ingezet door Covid-19. De Duitse organisaties merken een iets grotere negatieve verandering van de grensperceptie in de dagelijkse praktijk dan de Nederlandse. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens is te zien dat de Duitse organisaties een iets positievere stijging kennen dan de Nederlandse. De vanzelfsprekendheid van de grens is voor organisaties uit beide landen gedaald, maar dus iets sterker gedaald voor de Duitse organisaties.

4.4.11 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties naar kennis INTERREG

Kennis INTERREG	Grenspceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>Ja</i>	-75,8	+11,4	-43,6
<i>Nee</i>	-76,2	+0,0	-38,1
Totaal	-75,3	+10,8	-43,1

Qua barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk bestaat er geen enorm verschil tussen mensen die INTERREG wel kennen en mensen die INTERREG niet kennen. Wat wel opvalt, is dat kenners een veel grotere verandering in vanzelfsprekendheid van de grens aangeven, dan niet-kenners, die zelfs geen verandering aangeven. De vanzelfsprekendheid van de grens is voor kenners van INTERREG gedaald.

4.4.12 Perceptie van de grens binnen het Covid-19 aspect: organisaties naar grensoverschrijdende ervaringen

Economisch

Economische ervaringen	Grenspceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>Ja</i>	-76,0	+11,8	-43,9
<i>Nee</i>	-70,2	+3,6	-36,9
Totaal	-75,3	+10,8	-43,1

Organisaties die wel economische ervaringen over de grens hebben, ervaren een sterkere negatieve verandering in de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk dan organisaties die dat niet hebben. Het is lastiger grensoverschrijdende economische ervaringen te hebben ten tijden van de situatie rondom Covid-19. Derhalve is het een logische uitkomst dat organisaties met grensoverschrijdende economische ervaringen een sterkere negatieve verandering kennen. De vanzelfsprekendheid van de grens is daarbij ook sterker gedaald voor organisaties die wel economische ervaringen hebben over de grens. Voor organisaties die dat niet hebben is de grens ook minder vanzelfsprekend geworden, alleen in mindere mate.

Juridisch-administratief

Juridisch-administratieve ervaringen	Grenspceptie binnen het Covid-19 aspect		
	<i>Dagelijks</i>	<i>Vanzelfsprekend</i>	<i>Totaal</i>
<i>Ja</i>	-81,3	+13,1	-46,2
<i>Nee</i>	-54,1	+2,8	-28,5
Totaal	-75,3	+10,8	-43,1

Vergeleken met het al dan niet hebben van economische ervaringen, zijn de verschillen in verandering van de grenspceptie voor het al dan niet hebben van juridisch-administratieve ervaringen nog groter. Met name in de dagelijkse praktijk is de barrièrewerking van de grens sterk negatief gestegen voor organisaties met deze ervaringen. Voor organisaties zonder deze ervaringen is de barrièrewerking van de grens ook flink gestegen, maar aanzienlijk minder dan voor organisaties met deze ervaringen. De vanzelfsprekendheid van de grens is wederom voor beide groepen gedaald. De vanzelfsprekendheid van de grens voor organisaties met juridisch-administratieve grensoverschrijdende ervaringen is sterker gedaald dan voor organisaties zonder deze ervaringen en ook sterker gedaald voor organisaties die economische grensoverschrijdende ervaringen hebben. Daarentegen is de vanzelfsprekendheid minder sterk gedaald voor organisaties zonder juridisch-administratieve grensoverschrijdende ervaringen dan voor organisaties zonder economische grensoverschrijdende ervaringen.

5. Vergelijking tussenwaarden met streefwaarden resultaatindicatoren 'Perceptie van de grens als barrière'

In 2015 is bepaald dat de nulmeting een nulwaarde kan vaststellen voor de resultaatindicator 'perceptie van de grens als barrière'. De nulwaarde is de waarde zoals die vastgesteld is voor de 'overall'-perceptie van de grens. Destijds is door Radboud Universiteit en ERAC geadviseerd hierin twee resultaatindicatoren op te nemen: één gericht op burgers en één gericht op organisaties. De belangrijkste reden daarvoor was dat de perceptie van de organisaties duidelijk anders is dan die van de burgers. Dit advies blijft ook bij de tussenmeting verder gehandhaafd.

De Kerngroep Evaluatie van het INTERREG Programma Deutschland-Nederland heeft op 7 mei 2015 een voorstel gedaan voor de streefwaarden van beide indicatoren. Uit de onderzoeksresultaten bleek dat de burgers meer van mening waren dat de barrièrewerking van de grens in de drie jaar voor de nulmeting duidelijk minder was geworden, dan de organisaties. In die periode was ook een INTERREG-programma van kracht. Hieruit is niet direct af te leiden hoe dit precies doorgewerkt heeft in de getalswaarde van de perceptie. Er wordt echter vanuit gegaan dat er wel een positieve correlatie is.

Hieruit is door de Kerngroep destijds ook (voorzichtig) geconcludeerd dat het INTERREG-programma een wat sterker kwantitatief effect heeft bij de burgers in vergelijking met de organisaties.

Daarom was de verandering in de streefwaarde die uiteindelijk voor de burgers is vastgesteld ook wat hoger dan die voor de organisaties. De Kerngroep Evaluatie van het INTERREG Programma Deutschland-Nederland stelde in 2015 de volgende nulwaarden en streefwaarden vast, nu aangevuld met de huidige tussenwaarde zoals bepaald in juli 2018:

'Perceptie van de grens als barrière' voor de doelgroep burgers:

- Nulwaarde : 53,3
- Eerste tussenwaarde : 52,7
- Tweede tussenwaarde: 53,3
- Streefwaarde : 58,0

'Perceptie van de grens als barrière' voor de doelgroep organisaties:

- Nulwaarde : 46,5
- Eerste tussenwaarde : 46,4
- Tweede tussenwaarde: 47,2
- Streefwaarde : 49,5

De huidige tussenmeting laat zien dat de perceptie van de grens als barrière, zoals het streven was, voor beide doelgroepen verminderd is ten opzichte van 2018. De perceptie van de grens

als barrière voor de doelgroep burgers is terug op het niveau van de nulmeting en beweegt daarmee in de richting van de streefwaarde. De perceptie van de grens als barrière voor de doelgroep organisaties is ook verminderd en beweegt tevens richting de streefwaarde. Deze waarde is hoger dan in 2015 en 2018. Wel zijn hierin verschillen waarneembaar tussen de verschillende deelaspecten en tussen de twee dimensies 'barrièrewerking in de dagelijkse praktijk' en 'vanzelfsprekendheid van de grens', zoals in H4 gepresenteerd.

5.1 Korte vergelijking burgers

Bij de doelgroep burgers blijkt dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk binnen alle deelaspecten is gedaald ten opzichte van 2018 en 2015. Hiermee wordt de trend van een verminderde barrièrewerking in de dagelijkse praktijk voortgezet. De waarden hiervoor waren in 2015 het laagst en werden in 2018 en 2021 steeds hoger, wat correspondeert met een lagere barrièrewerking. De enige uitzondering hierop is het algemene deelaspect in de dagelijkse praktijk in 2018, waar de barrièrewerking net iets sterker was dan in 2015. Het deelaspect juridisch-administratief kent de sterkste daling voor wat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk betreft. Voor de vanzelfsprekendheid van de grens geldt het omgekeerde als voor de dagelijkse praktijk. Hier wordt in alle deelaspecten en in totaliteit de trend van een steeds lagere score doorgezet. Dit betekent dus dat de vanzelfsprekendheid van de grens is gegroeid.

Wanneer er wordt gekeken naar de totale barrièrewerking voor de deelaspecten (dus zonder het te onderscheiden in twee dimensies), valt het op dat in vergelijking met 2015 de deelaspecten algemeen, economisch en sociaal-cultureel een lagere score hebben. De totale barrièrewerking van deze deelaspecten is dus groter geworden ten opzichte van 2015. In vergelijking met 2018 is de totale barrièrewerking van deze deelaspecten echter juist afgenomen. Voor het juridisch-administratieve deelaspect is daarentegen de trend van een dalende totale barrièrewerking doorgezet. Deze was het hoogst in 2015, werd minder in 2018 en nog minder in 2021. Ondanks de daling van de barrièrewerking is de barrièrewerking van het juridisch-administratieve deelaspect beduidend hoger dan die van de andere deelaspecten. De barrièrewerking van het economische deelaspect is iets groter dan de gemiddelde barrièrewerking. Het sociaal-culturele deelaspect en het algemene/fysieke deelaspect kennen een lagere barrièrewerking dan gemiddeld. De verschillen tussen de deelaspecten zijn echter veel kleiner dan in 2015 en 2018 het geval was.

5.2 Korte vergelijking organisaties

Bij de doelgroep organisaties is de situatie omtrent de perceptie van de grens anders dan bij de burgers. Over het algemeen liggen de waarden voor bijna alle aspecten hier veel dichterbij elkaar en bovendien is de totale score van de barrièrewerking van de grens hier wat lager (en de barrièrewerking dus groter).

Wat hier opvalt is dat de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk en als vanzelfsprekend veel dichterbij elkaar liggen. Dit was in 2015 en 2018 ook al het geval. Er hebben echter wel een aantal veranderingen opgetreden.

Voor wat de grens in de dagelijkse praktijk betreft zijn er stijgingen te vinden van de waarden van het economische en het sociaal-culturele deelaspect ten opzichte van 2015. Met name het economische deelaspect kent een minder sterke barrièrewerking in de dagelijkse praktijk dan in 2015 en 2018. Het sociaal-culturele deelaspect kent een stijging ten opzichte van 2015, maar niet ten opzichte van 2018.

Het deelaspect juridisch-administratief kent daarentegen een grotere barrièrewerking van de grens dan in 2015. De barrièrewerking op dit gebied is wel kleiner geworden dan in 2018. Net als in de eerdere metingen is de waarde van de barrièrewerking van de grens in de alledaagse praktijk voor het deelaspect juridisch-administratief aanzienlijk lager dan alle andere gevonden waarden. Organisaties geven dus aan een sterke barrièrewerking van de grens te ervaren in de dagelijkse praktijk.

De vanzelfsprekendheid van de grens heeft voor alle deelaspecten een lagere score ten opzichte van 2015. Terwijl deze scores hoger werden in 2018 voor de deelaspecten sociaal-cultureel en juridisch-administratief, zijn ze nu juist weer gedaald en dus zelfs tot onder het niveau van de nulmeting in 2015. De vanzelfsprekendheid van de grens op economisch gebied heeft daarentegen juist een iets hogere score dan in 2018, maar over het algemeen lijkt het erop dat de grens qua vanzelfsprekendheid een sterkere barrièrewerking heeft dan in 2015 en 2018.

Als gekeken wordt naar de totale waarde van de grensperceptie voor de deelaspecten, is met name de barrièrewerking van de grens op economisch gebied verminderd. Dit is het resultaat van de flink verminderde barrièrewerking van dit deelaspect in de dagelijkse praktijk. Voor het sociaal-culturele aspect is de barrièrewerking ook licht verminderd ten opzichte van 2015, maar licht gestegen ten opzichte van 2018. Het juridisch-administratieve deelaspect kent daarentegen een versterking van de barrièrewerking van de grens. De grens binnen het juridisch-administratieve deelaspect wordt door organisaties dan ook nog altijd ervaren als het aspect met de meeste barrièrewerking. Dit haalt de gemiddelde barrièrewerking dan ook omlaag. De barrièrewerking van het sociaal-culturele deelaspect ligt nu namelijk ongeveer op hetzelfde niveau als de gemiddelde totaalscore, terwijl het economisch deelaspect de minste barrièrewerking van de grens heeft voor organisaties.

Over het totaal gezien (dus gekeken naar de 'overall' score), kent de grens een lagere barrièrewerking dan ten tijde van de nulmeting en de eerste tussenmeting. Derhalve komt de eerder vastgestelde streefwaarde dichterbij. Dit is met name te danken aan de vermindering van de barrièrewerking binnen het economische deelaspect in de dagelijkse praktijk.

5.3 Onzekerheden behalen streefwaarde

De tweede tussenmeting toont aan dat de scores voor de barrièrewerking bij de doelgroep burgers al iets meer, zoals verwacht, zijn gestegen. Deze stijging is vooral zichtbaar ten opzichte van 2018. Ten opzichte van 2015 is de totale barrièrewerking ongeveer gelijk gebleven. Alleen voor het deelaspect juridisch-administratief is de barrièrewerking verminderd. De andere deelaspecten hebben een iets sterkere barrièrewerking dan in 2015. Al met al, gaat de totale score weer meer richting de streefwaarden ten opzichte van 2018. Voor de doelgroep organisaties is een andere ontwikkeling zichtbaar. Hier stijgt de score voor de totale barrièrewerking en is er dus minder barrièrewerking van de grens ten opzichte van 2015 en 2018. Hier is met name de barrièrewerking in het economische deelaspect minder geworden. Daarentegen is de barrièrewerking in het juridisch-administratieve deelaspect sterker geworden. De tussenwaarde voor de organisaties duidt op een ontwikkeling die wel in de richting van de streefwaarden gaat. Waar beide doelgroepen wel in overeenkomen is dat voor vrijwel alle deelaspecten de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk minder sterk is geworden, terwijl de grens wel vanzelfsprekender is geworden. Dit geldt alleen niet voor het juridisch-administratieve deelaspect bij de doelgroep organisaties, waar zowel de grens in de dagelijkse praktijk een sterkere barrièrewerking heeft en de grens bovendien als vanzelfsprekender wordt gezien. De tegengestelde bewegingen van de scores voor in de dagelijkse praktijk en de vanzelfsprekendheid is een trend die zich met name voor de doelgroep burgers doorzet van 2015 naar 2018 tot op het heden. Voor organisaties geldt dit iets minder, maar de twee dimensies houden elkaar over het algemeen in balans, waardoor de totale score voor de deelaspecten en de gehele totaalscore niet veel lijken te veranderen.

In 2015 is reeds aangegeven dat de streefwaarden omgeven zijn door een aantal onzekerheden. Dit kunnen bijvoorbeeld afspraken en/of verdragen zijn tussen de lidstaten Nederland en Duitsland, en andere externe factoren die niet direct door de indicatoren binnen de vier deelaspecten van dit onderzoek gemeten worden.

Een voorbeeld van een dergelijke externe factor kan de situatie rondom Covid-19 zijn. Deze situatie speelde met name vanaf maart 2020 tot en met op het heden (augustus 2021), en bracht in de periode tussen de eerste en tweede tussenmeting de nodige politieke en maatschappelijke onrust met zich mee. Bovendien zijn er diverse maatregelen getroffen die van directe invloed zijn op grensoverschrijdende ervaringen, grenspondelaars en grensoverschrijdende samenwerking. Het meenemen van deze factor als extra deelaspect in deze tussenmeting liet zien dat de situatie rondom Covid-19 invloed heeft gehad op de perceptie van de barrièrewerking. Hoewel de uitkomsten betreffende Covid-19 hier niet één op één vergeleken kunnen worden, met de uitkomsten voor grensperceptie, is het wel duidelijk dat Covid-19 invloed heeft op de grensperceptie. Er zijn sterke aanwijzingen gevonden dat Covid-19 de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk heeft versterkt. Burgers ervaren een veel sterkere barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk als hen wordt gevraagd hier op te antwoorden in het licht van Covid-19. Daarnaast

heeft Covid-19 geleid tot een iets grotere vanzelfsprekendheid van de grens. Tezamen heeft Covid-19 de barrièrewerking van de grens vergroot. Voor organisaties is de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk enorm gestegen als gevraagd wordt naar de grens in het licht van Covid-19. Het niet kunnen oversteken van de grens heeft voor grenspendelaars en derhalve voor organisaties in de grensregio een grote invloed op de perceptie van de barrièrewerking van de grens in de dagelijkse praktijk. De vanzelfsprekendheid van de grens is daarentegen verminderd voor organisaties. In de vorige tussenmeting van dit onderzoek werd gekeken naar de invloed van de vluchtelingensituatie op de grensperceptie. De Covid-19 situatie heeft een veel grotere invloed op de grensperceptie dan de vluchtelingensituatie had. Dit zou er mee te maken kunnen hebben dat de Covid-19 situatie de levens van mensen en de situatie omtrent de grens veel directer beïnvloedt dan de vluchtelingensituatie. De vluchtelingensituatie was minder aanwezig in het dagelijks leven van de gemiddelde mens en had bovendien ook geen directe gevolgen voor de eigen grensovergang.

Hoewel het duidelijk is dat een factor zoals de Covid-19 situatie de grensperceptie kan beïnvloeden, kan echter niet geduid worden welk deelaspect het sterkst beïnvloedt wordt, en of dat verschilt voor beide doelgroepen.

Het is aannemelijk dat er meer externe factoren / onzekerheden bestaan die de grensperceptie binnen de oorspronkelijk geformuleerde deelaspecten beïnvloed hebben over de afgelopen 3 en 6 jaar. Iets dergelijks zou ook kunnen gebeuren tussen deze tussenmeting en de eindmeting. Anderzijds, zou het eindigen van de situatie rondom Covid-19, en bijvoorbeeld eventuele reisrestricties die daar mee te maken hebben, ook van invloed kunnen zijn op de grensperceptie. Dat past ook bij het karakter van een resultaatindicator, waarbij een meting gedaan wordt die betrekking heeft op de gehele populatie in een gebied en in een tijd die een bepaalde context met zich meebrengt. Met de huidige methodiek blijft het zodoende mogelijk om nu en in de toekomst specifiek aan te geven waar de grootste uitdagingen liggen, en waar de veranderingen specifiek hebben plaatsgevonden.

Bijlagen

Bijlage 1: Vragenlijst burgers

Bijlage 2: Vragenlijst organisaties

Bijlage 3: Herkomst naar NUTS3-regio's

Bijlage 1: Vragenlijst burgers

Algemene gegevens

Hartelijk dank dat u de moeite neemt om deel te nemen aan dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek is om een goed beeld te krijgen van uw ervaringen met de Nederlands-Duitse grens. Graag vernemen wij uw mening over een aantal aspecten van de grens en het belang dat u daaraan hecht. De beantwoording van alle vragen duurt tussen de 5 en 10 minuten. Uw antwoorden worden volledig anoniem behandeld.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het INTERREG-programma Deutschland-Nederland (www.deutschland-nederland.eu). Het Europees samenwerkingsprogramma INTERREG Deutschland-Nederland stimuleert grensoverschrijdende samenwerking tussen burgers, bedrijven, overheden, onderwijsinstellingen en andere organisaties in het Nederlands-Duitse grensgebied.

Wij willen u vragen de enquête in te vullen vanuit het **perspectief van u als burger**. Indien u ook een organisatie vertegenwoordigt, dan kunt u uw mening geven in de [enquête voor organisaties](#).

Bent u geboren in het land waar u woont?

- Ja
- Nee

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- Anders

Wat is uw leeftijd?

- Jonger dan 18
- 18-30
- 30-50
- 50-65
- Ouder dan 65

Wat is uw postcode (vier cijfers)?

Wat is uw hoogst afgeronde opleiding?

- Lager onderwijs (VMBO of lager)
- Middelbaar onderwijs (HAVO/VWO/MBO)
- Hoger onderwijs (HBO of WO)

In welke provincie bent u woonachtig?

- Groningen, Friesland of Drenthe
- Overijssel, Flevoland of Gelderland
- Noord-Brabant of Limburg
- Niedersachsen
- Nord-Nordrhein-Westfalen (Borken, Coesfeld, Münster, Steinfurt oder Warendorf)
- Süd-Nordrhein-Westfalen (Duisburg, Düsseldorf, Kleve, Krefeld,
- Mönchengladbach, Kreis Neuss, Viersen oder Wesel)
- Andere

De kern van deze vragenlijst betreft enkele vragen waarin we u vragen uw mening te geven over verschillende aspecten van de Nederlands-Duitse grens. We gaan op vijf verschillende manieren naar de grens kijken:

- de Nederlands-Duitse grens in algemene zin;
- de grens in economische zin;
- de grens in sociaal-culturele zin;
- de grens in juridisch-administratieve zin;
- de grens en de situatie rondom Covid-19

Een toelichting hierop vindt u bij de desbetreffende vragen. De eerste vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in algemene zin.

Hoe vaak bent u gemiddeld in de afgelopen 3 jaar de Nederlands-Duitse grens over gegaan? (Gelieve het antwoord aan te vinken dat het dichtst in de buurt komt)

- Niet
- Eens per week
- Eens per maand
- Eens per kwartaal
- Twee keer per jaar
- Minder dan twee keer per jaar

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐ Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐ Normaal
Belemmerend belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐ Niet
Verdelend verdelend	☐	☐	☐	☐	☐ Niet
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐ Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐ Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐ Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens ook daadwerkelijk ervaart?

Grens in economisch perspectief

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in **economische zin**. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u de rol van de Nederlands-Duitse grens beoordeelt vanuit een economisch perspectief. Daarbij kunt u denken aan winkelen, boodschappen doen en tanken, of werken aan de andere zijde van de grens.

Bent u wel eens de Nederlands-Duitse grens over gegaan om te winkelen, boodschappen te doen, te tanken of te werken?

- Ja
- Nee

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in economisch opzicht (zoals winkelen, boodschappen doen, tanken of werken):

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens economisch bestaat? Oftewel dat er in economische zin een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands - Duitse grens ook daadwerkelijk ervaart in economisch opzicht? Bijvoorbeeld in prijsverschillen bij het boodschappen doen en tanken, of bij het werken in het andere land.

Grens in sociaal-cultureel perspectief

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in sociaal-culturele zin. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u de rol van de grens beoordeelt vanuit een sociaal-cultureel perspectief (bijvoorbeeld uitgaan, recreëren, vrienden bezoeken).

Bent u wel eens de Nederlands-Duitse grens over gegaan om uit te gaan, vrienden te bezoeken of te recreëren?

- Ja
- Nee

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland in sociaal-cultureel opzicht (zoals bij uitgaan of recreëren) is:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel *bestaat*? Oftewel dat er een grens is voor sociaal-culturele activiteiten?

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel ook daadwerkelijk ervaart? Bijvoorbeeld door verschillen in cultureel-recreatief aanbod?

Grens in juridisch/administratief perspectief

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in **juridisch-administratieve** zin. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u de rol van de grens beoordeelt vanuit een juridisch-administratief perspectief (bijvoorbeeld alles wat met regelgeving te maken heeft).

Heeft u ervaringen met de andere kant van de grens in juridisch-administratieve zin?

- Ja
- Nee

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland in juridisch-administratief opzicht (bijvoorbeeld bij het sluiten van een arbeidscontract of een koopcontract) is:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief *bestaat*?
Oftewel dat er juridisch-administratief een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief ook daadwerkelijk ervaart? Bijvoorbeeld in verschillende hoogtes van de BTW of verschillen in voorwaarden bij een (arbeids-) contract.

Grens en de situatie rondom Covid-19

De afgelopen jaren is er veel gebeurd met betrekking tot de **situatie rondom Covid-19**. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de verschillende maatregelen die zijn genomen om de verdere verspreiding tegen te gaan. INTERREG Deutschland-Nederland doet onderzoek naar de mogelijke relatie tussen wat men denkt over de situatie rondom Covid-19, en wat men denkt over de Nederlands-Duitse grens. De volgende vragen gaan hierover.

Hoe ervaart u **op dit moment** de situatie rondom Covid-19 in uw eigen leven?

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Niet zorgelijk	☐	☐	☐	☐	☐	Zorgelijk
Niet gewend	☐	☐	☐	☐	☐	Gewend

Bent u direct in contact geweest met Covid-19? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Ja, ik heb zelf Covid-19 gehad
- Ja, een naaste heeft Covid-19 gehad (familie, vrienden direct contact)
- Nee

In hoeverre is uw leven beïnvloed door de maatregelen rondom Covid-19?

Invloed maatregelen 1 10

In hoeverre is de frequentie van uw bezoek aan de Duitse grensregio veranderd in vergelijking met voor het begin van de situatie rondom Covid-19?

In vergelijking met voor het begin van de situatie rondom Covid-19 is de frequentie van mijn bezoek aan de Duitse grensregio nu...

	Duidelijk afgenomen	iets afgenomen	Ongeveer hetzelfde	iets toegenomen	Duidelijk toegenomen
Frequentie bezoek grensregio in buurland	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Als u terugdenkt aan de periode voor de situatie rondom Covid-19, hoe beschouwt u dan **nu** de Nederlands-Duitse grens in vergelijking met de situatie voor Covid-19?

Nu, ten opzichte van voor de situatie rondom Covid-19

	Meer	Gelijk	Minder
Merkbaar	☐	☐	☐
Normaal	☐	☐	☐
Belemmerend	☐	☐	☐
Verdelend	☐	☐	☐
Natuurlijk	☐	☐	☐
Belangrijk	☐	☐	☐
Nuttig	☐	☐	☐

Slotvragen

Denkt u eens terug aan de afgelopen drie jaar. Is de barrièrewerking van de Nederlands-Duitse grens voor de volgende onderwerpen in die drie jaar veranderd?

	Duidelijk minder	Iets minder	Ongeveer hetzelfde	Iets toegenomen	Duidelijk toegenomen
	1	2	3	4	5
Algemeen	☐	☐	☐	☐	☐
Economisch	☐	☐	☐	☐	☐
Sociaal-cultureel	☐	☐	☐	☐	☐
Juridisch-administratief	☐	☐	☐	☐	☐

Kunt u aangeven in hoeverre u zich verbonden voelt met de volgende gebieden:

	Geheel niet	Niet Volledig	Neutraal	Enigszins	
Europa	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn buurland	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn woonland	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn provincie	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn gemeente	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn streek (in woonland)	☐	☐	☐	☐	☐
De grensregio	☐	☐	☐	☐	☐

Kent u het INTERREG-programma Deutschland-Nederland?

- Ja
- Nee

Bent u wel eens in aanraking geweest met een INTERREG Deutschland-Nederland project?

- Ja
- Nee

Met welk of welke INTERREG-project (en) bent u in aanraking geweest in Nederland-Duitsland?

Dit was de laatste vraag. Wij danken u hartelijk voor uw medewerking. Uw antwoorden worden volledig anoniem behandeld. De resultaten worden te zijner tijd op de website van het INTERREG-programma Deutschland-Nederland (www.deutschlandnederland.eu) gepubliceerd.

Indien u ook een organisatie vertegenwoordigt, dan kunt u uw mening geven in de enquête voor organisaties.

Bijlage 2: Vragenlijst organisaties

Hartelijk dank dat u de moeite neemt om deel te nemen aan dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek is om een goed beeld te krijgen van uw ervaringen met de Nederlands-Duitse grens. Graag vernemen wij uw mening over een aantal aspecten van de grens en het belang dat u daaraan hecht. De beantwoording van alle vragen duurt ongeveer vijf minuten. Uw antwoorden worden volledig anoniem behandeld.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het INTERREG programma Deutschland-Nederland (www.deutschland-nederland.eu). Het Europees samenwerkingsprogramma INTERREG Deutschland-Nederland stimuleert grensoverschrijdende samenwerking tussen burgers, bedrijven, overheden, onderwijsinstellingen en andere organisaties in het Nederlands-Duitse grensgebied.

Wij willen u vragen de enquête in te vullen vanuit het **perspectief van de organisatie** die u vertegenwoordigt.

Kunt u aangeven tot welke categorie uw organisatie behoort?

- Overheid
- (Semi) Private onderneming
- Kennis- en/of onderwijsinstelling
- Overig, nl:

Kunt u aangeven tot welke categorie overheid uw organisatie behoort?

- Provincie
- Gemeente
- Waterschap
- Samenwerkingsverband
- Overig, nl:

Tot welke sector behoort uw onderneming?

- Landbouw/bosbouw/visserij
- Industrie (incl. delfstoffen)
- Nutsbedrijven
- Bouw
- Groot- en detailhandel
- Transport en opslag
- Horeca, toerisme en recreatie
- ICT
- Zorg en welzijn
- Advies en onderzoek
- Overige (zakelijke) dienstverlening
- Anders, nl:

Is de vestiging waar u werkt een:

- Hoofdvestiging/Enige vestiging
- Nevenvestiging

Hoe groot is uw organisatie? (Indien meerdere vestigingen: de vestiging waar u werkt)

- Minder dan 10 personen
- 10 - 50 personen
- 50 - 250 personen
- Meer dan 250 personen

Wat is de postcode (vier cijfers) van de vestigingsplaats van uw organisatie? (Indien meerdere vestigingen dan de vestiging waar u werkt)

Grens economisch

De kern van deze vragenlijst betreft enkele vragen waarin we u vragen uw mening te geven over verschillende aspecten van de Nederlands - Duitse grens. Daarbij maken we onderscheid tussen:

- *de Nederlands-Duitse grens in economische zin;*
- *de Nederlands-Duitse grens in sociaal-culturele zin;*
- *de Nederlands-Duitse grens in juridisch-administratieve zin.*

Een toelichting hierop vindt u bij de desbetreffende vragen.

Hierbij nogmaals het verzoek om te antwoorden vanuit het perspectief van uw organisatie

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in **economische zin**. Bij deze vragen willen we graag de mening van uw organisatie over de grens in **economisch** opzicht. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u de rol van de grens beoordeelt vanuit een economisch perspectief. Dus bij activiteiten zoals zaken doen, beursbezoek, samenwerken (ook samenwerken tussen twee (niet-commerciële) verenigingen of scholen), et cetera.

Heeft uw organisatie dit soort economische ervaringen aan de andere kant van de grens?

- Ja
- Nee

Hoe vaak heeft uw organisatie gemiddeld in de afgelopen 3 jaar dit soort ervaringen aan de andere kant van de grens? (Gelieve het antwoord aan te vinken dat het dichtst in de buurt komt)

- Eens per week
- Eens per maand
- Eens per kwartaal
- Twee keer per jaar
- Minder dan twee keer per jaar

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland is in economisch opzicht:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat de Nederlands-Duitse grens economisch bestaat, oftewel dat er in economische zin een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Hoe belangrijk vindt u het voor uw organisatie dat u de Nederlands-Duitse grens ook daadwerkelijk ervaart in economisch opzicht? Bijvoorbeeld in prijsverschillen bij het zakendoen, of bij een verschil in bedrijvigheid in het andere land.

Grens sociaal-cultureel

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in **sociaal-culturele zin**. Bij deze vragen willen we graag uw mening over de grens in **sociaal-cultureel** opzicht en de Nederlandse en Duitse taal. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u de rol van de grens beoordeelt vanuit een sociaal-cultureel perspectief. Dus vanuit bijvoorbeeld gedrag, normen en waarden die een rol spelen in het ondernemen, samenwerken, de Nederlandse en Duitse taal, et cetera.

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland in sociaal-cultureel opzicht is:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel bestaat? Oftewel dat er een grens is voor sociaal-culturele activiteiten?

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens sociaal-cultureel ook daadwerkelijk ervaart? Bijvoorbeeld doorverschillen in omgang en wijze van zakendoen?

Grens juridisch-administratief

De volgende vragen gaan over de Nederlands-Duitse grens in **juridisch-administratieve** zin. Bij het beantwoorden van deze vraag gaat het er om dat u als organisatie de rol van de grens beoordeelt vanuit een juridisch-administratief perspectief (bijvoorbeeld alles wat met regelgeving te maken heeft en het afsluiten van een (arbeids-) contract).

Heeft uw organisatie dit soort juridisch-administratieve ervaringen aan de andere zijde van de grens?

- Ja
- Nee

Wilt u over de volgende stellingen uw oordeel geven?

De landsgrens tussen Nederland en Duitsland in juridisch-administratief opzicht is:

Niet merkbaar	☐	☐	☐	☐	☐	Merkbaar
Niet normaal	☐	☐	☐	☐	☐	Normaal
Belemmerend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet belemmerend
Verdelend	☐	☐	☐	☐	☐	Niet verdelend
Onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	Belangrijk
Nuttig	☐	☐	☐	☐	☐	Nutteloos
Natuurlijk	☐	☐	☐	☐	☐	Onnatuurlijk

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief *bestaat*?
Offewel dat er juridisch-administratief een grens is tussen Nederland en Duitsland?

Hoe belangrijk vindt u het dat u de Nederlands-Duitse grens juridisch-administratief ook daadwerkelijk ervaart? Bijvoorbeeld in verschillende hoogtes van de BTW of verschillen in voorwaarden bij een (arbeids-) contract.

Grens en de situatie rondom Covid-19

De afgelopen jaren is er veel gebeurd met betrekking tot de **situatie rondom Covid-19**. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de verschillende maatregelen die zijn genomen om de verdere verspreiding tegen te gaan. INTERREG Deutschland-Nederland doet onderzoek naar de mogelijke relatie tussen wat men denkt over de situatie rondom Covid-19, en wat men denkt over de Nederlands-Duitse grens. De volgende vraag gaat hierover.

Als u terugdenkt aan de periode voor de situatie rondom Covid-19, hoe beschouwt u dan **nu** de Nederlands-Duitse grens in vergelijking met de situatie voor Covid-19?

Nu, ten opzichte van voor de situatie rondom Covid-19

	Meer	Gelijk	Minder
Merkbaar	☐	☐	☐
Normaal	☐	☐	☐
Belemmerend	☐	☐	☐
Verdelend	☐	☐	☐
Natuurlijk	☐	☐	☐
Belangrijk	☐	☐	☐
Nuttig	☐	☐	☐

Slotvragen

Denkt u eens terug aan de afgelopen drie jaar. Is de werking van de Nederlands-Duitse grens voor de volgende onderwerpen in die drie jaar veranderd voor uw organisatie?

	Duidelijk minder	iets minder	Ongeveer hetzelfde	iets toegenomen	Duidelijk toegenomen
	1	2	3	4	5
Economisch					
Sociaal-cultureel	☐	☐	☐	☐	☐
Juridisch-administratief	☐	☐	☐	☐	☐

Wat is het werkingsgebied van uw organisatie?

	Geheel niet	Niet Volledig	Neutraal	Enigszins	
Globaal	☐	☐	☐	☐	☐
Europees	☐	☐	☐	☐	☐
Nationaal	☐	☐	☐	☐	☐
Regionaal	☐	☐	☐	☐	☐
grensoverschrijdend	☐	☐	☐	☐	☐
Regionaal	☐	☐	☐	☐	☐
Lokaal	☐	☐	☐	☐	☐

Kent u het INTERREG-programma Deutschland-Nederland?

- Ja
- Nee

Bent u wel eens in aanraking geweest met een INTERREG-project in Nederland-Duitsland?

- Ja
- Nee

Met welk of welke INTERREG-project (en) bent u in aanraking geweest?

Dit was de laatste vraag. Wij danken u hartelijk voor uw medewerking. Uw antwoorden worden volledig anoniem behandeld. De resultaten worden te zijner tijd op de website van het INTERREG-programma Deutschland-Nederland (www.deutschlandnederland.eu) gepubliceerd. Indien u nog opmerkingen heeft, dan kunt u die hieronder plaatsen

Bijlage 3: Herkomst naar NUTS3-regio's

Herkomst burgers naar NUTS3-regio's

	Frequentie	Percentage
Oost-Groningen	21	1,8
Delfzijl en omgeving	1	0,1
Overig Groningen	17	1,5
Noord-Friesland	23	2,0
Zuidwest-Friesland	11	0,9
Zuidoost-Friesland	22	1,9
Noord-Drenthe	15	1,3
Zuidoost-Drenthe	12	1,0
Zuidwest-Drenthe	9	0,8
Noord-Overijssel	25	2,2
Zuidwest-Overijssel	11	0,9
Twente	35	3,0
Veluwe	43	3,7
Achterhoek	30	2,6
Arnhem/Nijmegen	71	6,1
Zuidwest-Gelderland	18	1,5
Noordoost-Noord-Brabant	21	1,8
Zuidoost-Noord-Brabant	22	1,9
Noord-Limburg	18	1,5
Midden-Limburg	21	1,8
Flevoland	51	4,4
Ammerland	2	0,2
Aurich	5	0,4
Borken	9	0,8
Cloppenburg	0	0,0
Coesfeld	4	0,3

	Frequentie	Percentage
Delmenhorst, Stadt	1	0,1
Duisburg, Stadt	52	4,5
Düsseldorf, Stadt	77	6,6
Emden, Stadt	2	0,2
Emsland	4	0,3
Friesland	2	0,2
Grafschaft Bentheim	0	0,5
Kleve	31	2,7
Krefeld, Stadt	0	0,3
Leer	4	1,7
Mönchengladbach, Stadt	20	1,4
Münster, Stadt	16	1,4
Oldenburg, Stadt	4	0,3
Oldenburg	6	0,5
Osnabrück, Stadt	7	0,6
Osnabrück	6	0,5
Rhein-Kreis Neuss	44	3,8
Steinfurt	12	1,0
Vechta	2	0,2
Viersen	35	3,0
Warendorf	11	0,9
Wesel	35	3,0
Wesermarsch	3	0,3
Wilhelmshaven, Stadt	1	0,1
Wittmund	2	0,2
Onbekend	268	23,1
Total	1162	100,0

Herkomst organisaties naar NUTS3-regio's

	Frequentie	Percentage
Oost-Groningen	4	1,3
Delfzijl en omgeving	3	1,0
Overig Groningen	11	3,6
Noord-Friesland	3	1,0
Zuidwest-Friesland	1	0,3
Zuidoost-Friesland	3	1,0
Noord-Drenthe	6	2,0
Zuidoost-Drenthe	0	0,0
Zuidwest-Drenthe	0	0,0
Noord-Overijssel	6	2,0
Zuidwest-Overijssel	1	0,3
Twente	16	5,2
Veluwe	7	2,3
Achterhoek	9	2,9
Arnhem/Nijmegen	21	6,9
Zuidwest-Gelderland	0	0,0
Noordoost-Noord-Brabant	4	1,3
Zuidoost-Noord-Brabant	8	2,6
Noord-Limburg	13	4,2
Midden-Limburg	2	0,7
Flevoland	2	0,7
Ammerland	0	0,0
Aurich	1	0,3
Borken	19	6,2
Cloppenburg	1	0,3
Coesfeld	5	1,6

	Frequentie	Percentage
Delmenhorst, Stadt	0	0,0
Duisburg, Stadt	5	1,6
Düsseldorf, Stadt	11	3,6
Emden, Stadt	1	0,3
Emsland	15	4,9
Friesland	1	0,3
Grafschaft Bentheim	9	2,9
Kleve	24	7,8
Krefeld, Stadt	7	2,3
Leer	4	1,3
Mönchengladbach, Stadt	15	4,9
Münster, Stadt	10	3,3
Oldenburg, Stadt	4	1,3
Oldenburg	2	0,7
Osnabrück, Stadt	5	1,6
Osnabrück	3	1,0
Rhein-Kreis Neuss	2	0,7
Steinfurt	6	2,0
Vechta	2	0,7
Viersen	8	2,6
Warendorf	0	0,0
Wesel	8	2,6
Wesermarsch	2	0,7
Wilhelmshaven, Stadt	0	0,0
Wittmund	0	0,0
Onbekend	27	8,8
Totaal	306	100,0